

КОНЦЕПЦИЈА ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА

I ДЕО: ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

Законска постављеност основног образовања

Основно образовање у Републици Северној Македонији је, за сада, први обавезни степен образовања, који обихвата ученике узраста од 5 година и 8 месеци, односно 6 година до 14 година и 5 месеци, односно 15 година и организовано је у три периода и то: од I до III разреда, од IV до VI разреда и од VII до IX разреда.

Васпитнообразовни процес и делатност основног образовања уређује се Законом о основном образовању. Актуелни Закон о основном образовању¹ утврђује право на образовање сваког детета и утврђује начела на основу којих се развија основно образовање: најбољи интерес и целокупни развој ученика; једнакост, доступност, приступност и инклузивност; општеобразовни карактер основног образовања; обезбеђивање квалитетног образовања и међународне упоредљивости знања ученика; активно учешће ученика у животу школе и заједнице; припремање ученика за доживотно учење; унапређивање сличности и прихватање различитости, мултикултурализам и интеркултурализам; брига о физичкој безбедности и здрављу; аутономност, компетентност и одговорност и партнерство између школа, родитеља, односно старатеља и јединица локалне самоуправе. Закон наглашава заштиту од дискриминације и промоцију једнакости, као и инклузивни карактер основног образовања.

Законом се уређује и организација и рад основних школа, организација, планирање и реализовање васпитнообразовног рада, права и обавеза ученика, обезбеђивање и оцењивање квалитета васпитнообразовног рада. Посебним подзаконским актима (правилницима, упутствима, програмима) уређују се разни аспекти и сегменти васпитнообразовног процеса у основном образовању.

Међународни документи као основа за развој основног образовања

У друштву које постаје све глобалније развој и реформе у образовању, такорећи у свим земљама света, воде се и ослањају на међународне документе, који пружају оквир, трендове и смернице образовним политикама. Најзначајнији документи у протеклих тридесетак година на које се земље ослањају при спровођењу образовних реформи су *Конвенција Уједињених нација о правима деце* (1989), *Светска декларација „Образовање за све“* (1990), *Дакарска декларација „Квалитетно образовање за све“* (2000), *Миленијумски развојни циљеви Уједињених нација* (2000), *Декларација из Саламанке* (1994) и *Инчеонска декларација „Образовање 2030“* УНЕСКО (2015). Најновија стратегија образовања коју је донео УНИЦЕФ (2019-2030) поставила је циљ да се изгради свет у коме ће се свако образовати и у коме ће се све више промовисати правичност и укљученост, особено за децу која су искључена на основу пола, сметњи у развоју, здравственог

¹Закон о основном образовању („Службени гласник Републике Северне Македоније“ бр. 161/19, 229/20)

статуса, сиромаштва, етничке припадности и језика, као и она која су расељена или су погођена хуманитарном катастрофом. Главне смернице за развој образовања у Европи дате су у *Европској стратегији 2020 (2009)*, као и у документима за развијање кључних компетенција (2006) и свим даљим препорукама о базирању образовања у Европи на кључним компетенцијама о доживотном учењу (2018).

Здравствена криза изазвана вирусом ковид 19 извршила је велики утицај на системе образовања и обуке у Европи и свету. образовање је као никада до сада исправљено пред изазовима и реалношћу која намеће нове начине учења, поучавања и комуникације. То намеће потребу за предузимањем мера које ће онемогућити да здравствена криза постане структурна баријера у учењу и развоју вештина, ограничавајући, при томе, могућности запошљавања, зараду младих, као и равноправност и укљученост у друштву. Зато, земље чланице ЕУ траже сарадњу у развијању будућих флексибилних образовних система, постављајући темеље *Европске области за образовање до 2025. године*.

Септембра 2020. године, Европска комисија је усвојила две иницијативе које имају за циљ јачање доприноса образовања и обуке у опоравку ЕУ од кризе и помоћ у грађењу „зелене“ и дигиталне Европе. Прва иницијатива је заживљавање *Европске области образовања* са шест димензија: квалитет, инклузија и равноправност полова, зелене и дигиталне транзиције, наставници, високо образовање, јача Европа у свету. Друга иницијатива је нови *Акцијски план о дигиталном образовању (2021-2027)* са иницијативама о висококвалитетном, инклузивном и доступном дигиталном образовању у Европи. План предвиђа акцију и јачу сарадњу између земаља чланица на европском нивоу, као и између свих погођених страна, како би се направили системи за образовање и обуку који одговарају дигиталном времену. Здравствена криза је учење на даљину ставила у центар образовне праксе. То је истакло потребу за унапређивањем дигиталног образовања и његово третирање као кључног стратешког циља у висококвалитетном учењу и учењу у дигиталном времену. Као што ће се превазилазити фаза ванредног стања која је наметнута избивањем пандемије, тако ће расти потребата за развијањем стратешког и дугорочног приступа дигиталном образовању и обуци. Споменуте иницијативе ће требати да понуде начине за побољшање квалитета, посебно у односу на основне и дигиталне вештине, и да школско образовање учине инклузивнијим и родно осетљивим и да побољшају постигнућа ученика. Они ће требати да помогну у јачању разумевања климатских промена и одрживости, подршци наставничке професије, ширењу европских вредности и побољшању повезаности између институција за образовање и обуку.

Од наведених димензија као кључне области деловања и у нашем образовном систему, могу да се издвоје следеће:

- савлађивање основних вештина (математике, језичке писмености и природних наука), укључујући и дигиталне компетенције,
- савлађивање трансверзалних вештина као што су критичко размишљање, предузетништво, креативност и грађански активизам преко приступа који су трансдисциплинарни, усмерени ка ученицима и базирани на изазовима,

- неговање учења језика и вишејезичности како би се обезбедила мобилност у образовању и тржишту рада и како би се лакше превазишле културне баријере са којима се данас Европа суочава,
- прихватање европске перспективе у образовању као комплементарне националним и регионалним перспективама, како би се омогућио увид у европске вредности и европску свакодневицу и
- обезбеђивање да институције за образовање и обуку буду безбедне средине, без насиља, говора мржње, дезинформације и дискриминације.

Изазови основног образовања у нашој земљи

Од увођења деветогодишњег образовања 2007. године, па до данас, чине се напори да се прате савремени трендови у образовању, као и да се подигне квалитет наставе и учења. Израђени су наставни програми усмерени ка циљевима, спроведене су обуке наставног кадра и имплементиран је велики број пројеката за унапређење квалитета наставе и учења од стране институција система, међународних и домаћих организација. Израђена је Стратегија образовања за 2018–2025. која поставља кључне активности које треба да се предузму следећих година како би се настава и учење побољшали. Приоритети укључују наставу која је усмерена ка ученику, мерењу напредовања у учењу у односу на резултате (уместо да је акценат само на стицању знања) и увођење националног оцењивања.

Један од изазова са којима се основно образовање суочава односи се на компатибилност подсистема (претшколско, основно и средње образовање), у посебним сегментима васпитнообразовног процеса, што се одражава на квалитет образовања. При увођењу деветогодишњег основног образовања преко „спајања“ обавезне године пре поласка у школу са претходних осам година основног образовања, извршило се само парцијално повезивање подсистема и смањено се значај претшколског образовања. На тај начин смањено се обим деце претшколског узраста у вртићима и појавиле су се разлике у односу на дидактичко-методичке моделе и приступе који су се примењивали у раду са децом у години пре и у години после поласка у школу, чиме је отежана адаптација деце при преласку из једног у други подсистем. Такође, нарушена је и компатабилност између основног и средњег образовања, с обзиром на то да промене у наставним програмима које су уведене 2007. и допуњене 2013. године, нису биле прослеђене одговарајућим променама у наставним програмима у средњем образовању, што је посебан проблем ако се има у виду да гимназијско образовање није реформисано још од 2001. године. Због тога је изгубљен континуитет и потребно проширивање и надградња знања ученика.

Према истраживању ОЕЦД² у стратешким документима за основно образовање недостају циљеви који воде ка повећању резултата учења и поред лоших постигнућа земље на међународним

²OECD Review of Evaluation and Assessment in Education in North Macedonia, 2019
<https://www.unicef.org/northmacedonia/reports/oecd-review-evaluation-and-assessment-education-north-macedonia>

тестирањима ученика³. У истом истраживању наводи се и то да недостаје доследност у приступу прилагођавања учења потребама ученика, усмерена ка доприносу побољшању постигнућа свих ученика. Указује се на то да су резултати учења на веома ниском нивоу и да се не побољшавају, што може да се припише недовољном разумевању повезаности учења са њиховим постигнућима и са резултатима у образовном систему уопште, а што може да се побољша кроз креирање ефективне наставе и побољшане средине учења.

Процене пројекта финансираног од Америчке агенције за међународни развој (УСАИД) о математичкој и језичкој писмености ученика у основном образовању у нашој земљи⁴ указују на то да су ученици усвојили основне вештине читања и математике, међутим, имају потешкоћа са основним вештинама као што су читање са разумевањем и одузимање. Тестирања показују и да је мање од 40% ученика другог разреда завршило задатке за разумевање прочитаног текста, насупрот међународном мерилу од 80%.

Такође, сагласно упоредним анализама ОЕЦД (2016), у Републици Северној Македонији ученици до 14-годишњег узраста добијају око 900 сати мање наставе него што у просеку добијају ученици у земљама ОЕЦД-а. Кратак период за учење у школи ограничава дубину и обим учења, као и учешће у ваннаставним и другим активностима који нису део саме наставе. Према анализама Светске банке, један од разлога због којег се не повећава време проведено у настави у нашој земљи је велики број школа које раде у две смене.

Различитост уграђена у наш систем основног образовања, схваћена у разним контекстима, је исто тако, изазов за квалитетне промене и развијање интегрисане и квалитетне основне школе за сву децу. Подељеност ученика по наставним језицима, често пута доприноси разликама у постигнућима ученика из разних етникума. Такође, рефлектује се на реализацију ваннаставних и ваншколских активности, угрожавајући је као једнакост у могућностима, тако и интеракцију између наставника и ученика у разним наставним језицима. Осим тога, постоје велике разлике и у инфраструктурним и другим условима за рад у малим руралним основним школама и онима које су

³Године 2015. просечан резултат од 384 поена по науци упоређено са 493 поена у земљама ОЕЦД-а (ОЕСД, 2016) указује на то да ученици наше земље на 15-годишњем узрасту заостају четири године иза вршњака у земљама ОЕЦД-а. Поређено са суседним земљама са сличним нивоом прихода, ученици из Северне Македоније имају слабији успех од ученика из Албаније (427 поена) и Црна Гора (411 поена) и незнатно већи успех од ученика са Косова (378 поена).

Остваривања Северне Македоније на више међународних тестова указују на неповољне резултате учења. Од 2000. до 2015. године, успех у језичкој писмености мерена тестовима у ПИСА је опао за 21 поен. У исто време, Албанија је успела да повећа успех за 56 поена, што је једнако на око две године образовања. Према међународној студији за математику и природне науке (TIMSS) сличан образац стагнације утврђен је и за успех ученика 8. разреда у периоду између 1999. и 2011. год. (Светска банка)

И на упоредном ПИСА тестирању 2018. године, иако се бележи пораст постигнућа у односу на 2015. годину, ипак, постигнућа ученика наше земље су веома ниска, односно у писмености из природних наука налазимо се на 62., а у математичкој писмености на 67. месту од 78 ранжираних држава, док у читању с разумевањем на 66. месту од 77 ранжираних држава. (ДИЦ, 2019)

⁴Инструмент за процену језичке писмености (ЕГРА) и Инструмент за процену математичке писмености (ЕГМА), били су примењени 2016. год. на примерку од око 8000 ученика на крају II и III разреда.

лоциране у већим градовима. Мале руралне школе, посебно истурена одељења, имају мањи приступ ресурсима, мање наставника на располагању и често пута су принуђени да изводе заједничку наставу са ученицима разних разреда (комбинована одељења) и/или да запошљавају наставнике који не задовољавају норматив за наставни кадар. Са друге стране, има школа које имају проблема са великим бројем ученика што их приморава да раде у две смене (ређе у три смене), као и школе у које иду ученици који су принуђени да користе организовани превоз. У овим школама веома често реализација се жртвује на „проширеном програму“ (ваннаставне активности, додатна и допунска настава итд.) због допунских организацијских проблема.

Неквалитетни уџбеници, слаба опремљеност школа наставним ресурсима, непостојање могућности за каријерни развој наставника, неконтинуиран професионални развој, недовољна спремност наставног кадра за примену нових дигиталних приступа у настави који су прослеђени организацијским и инфраструктурним проблемима са додатним изазовима са којима се годинама бори систем основног образовања. Додатни изазов је то што недостаје интегрисани приступ у развијању наставних програма и интердисциплинарни приступ у изучавању процеса и појава из исте области, што онемогућава повезивање учења са реалношћу и индиректно се одражава на постигнућа ученика.

Потреба за променама

Потреба за квалитетним образовањем и грађењем „велике слике“ образовног система, тражи промене у основном образовању. Промене треба да омогуће концепцијско повезивање и суштинско усаглашавање претшколског, основног и средњег образовања у погледу свих аспеката који одређују функцију и природу образовања, имајући у виду природу дечјег развоја и њену релацију са процесом учења. Такво повезивање и усаглашавање тражи преиспитивање друштвених функција, место и улогу образовног система, без да се доведе у питање место и улога сваког појединачног подсистема. У том смислу, очекује се да година пре поласка у школу, која је у саставу претшколског образовања, постане обавезна за свако дете, без обзира на то да ли ће се реализовати у оквиру вртића или основних школа.

Промене у основној школи треба да се усмере ка настави и учењу у коме се развија аналитичко и критичко мишљење, подстиче креативност, учи како да се препознавају праве и лажне информације и да је њихово правилно коришћење далеко корисније и вредније од поседовања информација. У побољшаној основној школи настава је мотивирајућа и ученицима нуди вештине које су релевантне и неопходне за успех како у школи тако и у ваншколској реалности. Компетенције о доживотном учењу преточене у Националне стандарде, а посебно оне које се односе на вештине креативног изражавања, критичког размишљања, комуникације и сарадње треба да буду интегрисане у свим наставним програмима и да буду део сваког часа, на исти начин као језичка и математичка писменост.

Дигитална интеграција је, исто тако, основа новог образовања, али не само преко једноставног „додавања“ ИКТ постојећим наставним методама. Дигитална технологија мора да се примењује на начин који је ученицима од непосредне користи. У грађење новог концепта основне школе спада и припрема ученика за комбиновани приступ учењу, преко дигиталних платформи, или

преко наставе на даљину у разним условима, као и коришћење дигиталне технологије као подршке инклузији деце са сметњама у развоју у редовној настави.

Део набројаних иновативних прилаза у настави и учењу, са мањим или већим успехом, су већ испробани у школама у нашој земљи преко реализације разних пројеката, вођени од домаћих и међународних организација. Део тих прилаза је уграђен у систем и потребно је да то искуство нађе одговарајуће место у „новој школи“. При томе, од посебног значаја су искуства и постигнућа у пројектима за побољшање међуетничке интеграције и инклузије у образовању, за унапређење образовања малих етничких заједница, за подизање квалитета наставе из грађанског образовања, за оснаживање учешћа ученика и организовања ученика и подршку иницијативама ученика, за унапређење социо-емоционалног развоја ученика, за грађење школских заједница за учење и сарадњу, за побољшање знања о околини, за природне ресурсе, живот у вези са природом, климатске промене и ефекте од климатских промена, за грађење школских заједница за учење и сарадњу, за унапређивање језичке и математичке писмености, за унапређивање медијумске културе и дигиталних компетенција ученика, за побољшање оцењивања ученика, за грађење концепта „школа по мери детета“ и др.

Нови концепт оновног образовања уважава потребу за променама коју базира на новим сазнањима о развоју квалитног образовања, светским и европским трендовима у образовању базираним на компетенцијама, дигитализацији образовања, као и на свим нашим досадашњим искуствима и напорима да се унапреди квалитет наставе и учења у нашим школама које треба да постану место за учење и развој мотивисаних ученика спремних да стекну очекиване компетенције. Такође, нови концепт у потпуности уважава сагледавања и мишљења наставника која су утврђена истраживањем које је спроведено током новембра 2020. године. Тако, нови концепт основног образовања нуди промене у више сфера које се односе на интегрисање наставе и наставних предмета, на избор предмета у интересу ученика, на учење преко истраживања и пројеката, смањење оптерећености наставних материјала са фактографским подацима, на прилагођавање наставе потребама свих ученика, на коришћење разноврсних наставних материјала, на активно учешће ученика у животу школе, на сарадњу и професионални развој наставника и њихово мотивисање каријерним развојем, стварајући на тај начин могућност за грађење школе по мери деце.

Променама се приступа са пуном свесношћу да само се залагањем и посвећеношћу сваког чиниоца у образовању, почињући од Министарства за образовање и науку, Бироа за развој образовања, Државног испитног центра, Државног просветног инспектората, локалних заједница, директора школа, Савета родитеља, Школских одбора, наставника, ученика и родитеља могу остварити смернице и предложена решења Концепције.

Како наставници гледају на потребу за реформисањем основног образовања?

У истраживању спроведеном од МОН и БРО, током новембра 2020. године, 4168 наставника у основном образовању (2168 предметних и 2000 разредних наставника) одговорило је на електронски упитник како би изразили своје мишљење о потреби за реформисањем образовања. Резултати су показали да је 82%

наставника који су учествовали у истраживању сагласно око тога да основно образовање у нашој земљи није довољно добро и да је неопходно да се реформише како би се побољшало. При томе се као највеће слабости у садашњем образовању издвајају: неприлагођеност уџбеника потребама ученика и/или потребама наставних програма (67%), захтеви за учењем небитних садржаја који нису довољно корисни за ученике (61%) и запостављеност васпитне компоненте (47%). Значајно мањи део наставника сматра да су међу најприсутнијим слабостима: недовољна стимулација ученика за критичко размишљање (30%) и одсуство иновативних метода у настави (14%).

Највећи број учесника (75%) сматра да су **уџбеници и наставни материјали** најприоритетнија сфера реформисања. За 72% наставника најбитнија промена у сфери побољшања образовања је израда нових уџбеника из већине предмета, а за 48% то је омогућавање веће слободe у коришћењу и других наставних материјала заједно са уџбеницима.

Реформисање **наставних програма** сматра се приоритетом од стране већине учесника у истраживању (64%). У овој сфери, као најбитније промене које би довеле до побољшања образовања наводе се: усаглашавање садржаја и циљева са потребама/интересима ученика (57%) и смањење обима наставних тема/садржаја обухваћених програмима из већине предмета (52%).

Око једне трећине учесника указује на **обуку наставника** (37%) и/или на **наставни план** (36%) као на најприоритетније сфере за реформисање. При томе, најбитнијим променама у наставном плану које воде ка побољшању образовања сматрају се: смањење броја постојећих предмета преко спајања сродних предмета и/или укључивање садржаја неких предмета у друге (64%) и измена у броју предвиђених часова за велики део предмета (53%). Најбитније наведене промене за побољшање у сфери обуке наставника односе се на континуирану институционалну подршку наставника при спровођењу промена (52%) и на продужетак трајања обука које истовремено треба да буду практичне и оријентисане ка стицању вештина (44%).

Иако се **оцењивање** и **поучавање**, у поређењу са другим сферама, сматрају мање приоритетним за реформисање (назначено само од 20%, односно од 13% учесника као најприоритетније), ипак, наставници указују на начине на које могу да се побољшају. Притом, највећи број наставника је сагласно око тога да би оцењивање било квалитетније и објективније уколико се при формирању оцене користи више разних техника, као што су тестови, усмена испитивања, пројекти, изведбене активности и сл. (62%) и/или уколико се поставе јасни критеријуми за формирање оцене (35%). Истовремено, наставници су скоро подједнако распоређени око различитих могућности за побољшање поучавања у функцији побољшања образовања у целини: ученици да имају мање предавања, а више да раде на истраживањима и пројектима (43%), наставници више да користе интерактивне методе које обезбеђују да сви ученици буду активни за време часова (41%) и/или да се наставницима да већа слобода да користе више разноврсних наставних метода (37%) и/или наставних материјала (видео/аудио материјали, дигитални садржаји, креирана сценарија и сл.) које сами израђују или креирају (33%).

II ДЕО: КОНЦЕПЦИЈА ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА⁵

Концепција представља основу обезбеђивања квалитетног основног образовања које очекује да школа оспособи децу да одговоре захтевима живота у садашњости и будућности, односно да ученике научи да уче у даљем образовању и у животу уопште. Концепцијом се обезбеђује суштински предуслов за постизање овог циља – оријентисање наставе ка продубљеном и осмишљеном учењу базираном на критичком мишљењу и логичком закључивању. Такво учење тражи осмишљавање и повезивање информација и решавање проблема, уместо памћење чињеница, које у савременим условима, не само што су лако доступне, већ су и подложне манипулацијама. Истовремено, концепција има у виду да основно образовање 21. века има задатак да оснажи васпитну компоненту образовног процеса и осим знања и вештина које доприносе когнитивном развоју деце, омогући и развој особина и стицање вредности које омогућавају деци да се развију у друштвено одговорне грађане и личности са самопоуздањем.

Концепција као приоритетне дефинише интересе и потребе ученика и њих ставља у фокус основног образовања. Концепција полази од констатације да ученици лакше могу да постигну очекиване резултате учења уколико доживе оно што уче као релевантно и корисно, односно као нешто што могу да ставе у релацију са свакодневним животом, па зато предлаже да се наставни програми креирају согласно овом водећем принципу. Истовремено, концепција предвиђа широку понуду изборних предмета који произилазе од исказаних интереса ученика и могу да помогну не само у развијању њихових потенцијала, већ и у повећању њиховог задовољства од боравка и учења у школи и у подизању њихове мотивације за постизање успеха ван школе.

Концепција се ослања на инклузивност, родову сензитивност/равноправност и интеркултурност као кључним принципима и директно је повезана са Националним стандардима о основном образовању који дају смернице којима треба да тежи целокупна организација и реализација васпитно образовног процеса у основним школама.

ИНКЛУЗИВНОСТ, РОДНА СЕНЗИТИВНОСТ/РАВНОПРАВНОСТ И ИНТЕРКУЛТУРНОСТ

Обезбеђивање инклузивности

Инклузивност основног образовања је основна претпоставка за остваривање права деце на образовање према Конвенцији о правима детета УН и уставном праву и обавези о основном образовању сваког детета загарантованим Уставом Републике Северне Македоније. Да би се омогућило образовање које ће бити доступно свима под једнаким условима, основно образовање је осмишљено и организовано тако да обезбеди упис, укључивање и завршетак основног образовања за сву децу.

⁵ Термин образовање који се користи у овом документу одговара енглеском термину „education“ и укључује и васпитање, које се овде третира као сегмент свеукупног образовног процеса/система.

Инклузивност у основном образовању *базично* се обезбеђује како би обухватило сву децу узраста од 6 година до њиховог завршавања основне школе. Мрежа основних школа омогућава да школа буде лако доступна ученицима или се обезбеђује одговарајући бесплатни превоз до школе. Основна школа тесно сарађује са локалном и централном влашћу у обезбеђивању информација и предузимању активности како ни једно дете не би остало необухваћено. Посебно се води рачуна да се обезбеди упис и редовно присуство ученика из рањивих група који су под ризиком од превременог напуштања школе. Сагласно Концепцији инклузивног образовања школа предузима активности које олакшавају укљученост ученика који у извесном дужем периоду нису похађали школу, напустили су је или се нису на време уписали у основну школу.

Инклузија се промовише и на тај начин што у наставним програмима, уџбеницима и наставним материјалима неће бити садржаја (визуелних и текстуалних) који могу да подрже предрасуде и да подстичу дискриминацију по било којој основи и да створе осећај мање вредности или искључености (изоливаности) код ученика. Напротив, у наставним програмима, уџбеницима и другим наставним материјалима укључени су садржаји који приказују лица из рањивих група као равноправне чланове друштва.

Суштинска инклузија се обезбеђује преко укључености свих ученика у све активности школе сагласно њиховим способностима, потребама и интересима. То је омогућено понудом разних изборних предмета и прилагођавањем ваннаставних активности могућностима све деце у школи.

Укљученост се обезбеђује и преко прилагођавања простора и обезбеђивања приступа просторијама (одстрањивање физичких баријера, прилагођавање тоалета, лифтова, ознака) и наставним средствима (довољан простор за кретање, лака доступност књига и материјала за учење, видљива и читка излагања) и преко прилагођавања наставних средстава и материјала ученицима са посебним образовним потребама и обезбеђивање асистивне технологије. За ученике који из одређених разлога (хронична или дуготрајна болест) не могу да буду физички присутни у школи, школа организује наставу на даљину и обезбеђује саученичку подршку.

Инклузија се обезбеђује и преко активног учешћа у настави и ваннаставним активностима и омогућавања да свако дете буде когнитивно и емоционално ангажовано преко коришћења одговарајућих методичких прилаза од стране наставника (индивидуализација, диференцијација, тимски рад, саученичка подршка), а када је потребно и рад према индивидуалном образовном плану или модификованом наставном програму и/или обезбеђивањем допунске подршке од других лица (лични и образовни асистенти, образовни медијатори, тутори-волонтери и професионалци из школа са ресурсним центром). Редовно формативно оцењивање, исто тако, доприноси да се код ученика, посебно код оних из рањивих група, на време идентификују тешкоће у учењу како би се осећали охрабреним и подржаним да напредују са својом узрастном групом. Сагласно Концепцији за инклузивно образовање сумативно оцењивање ученика који раде према индивидуалном образовном плану и модификованом програму је сагласно са прилагођеним резултатима учења и има у виду и ангажованост ученика.

Инклузивност се обезбеђује преко стварања школске климе у којој се сви ученици осећају прихваћеним и подржаним. С циљем да се заштите, пре свега, ученици са посебним образовним

потребама, у школи се реализују програми за заштиту од насиља и дискриминације, програми за лични раст и развој, за помоћ и подршку ученицима из социјално рањивих група и њихово максимално укључивање у школски живот. Притом, поред наставника, значајну улогу имају стручни сарадници у школи.

Инклузивност школе односи се и на укључивање родитеља/старатеља и представника локалне заједнице у рад школе. Школа обезбеђује да у свим органима и телима (Школски одбор, Савет родитеља) буду укључени и родитељи/старатељи из рањивих група како би могли да заступају интересе и ученика којима треба да се обрати посебна пажња због претње од искључења.

У инклузивној школи преко рада инклузивних тимова систематски се прати напредовање свих ученика, води се рачуна да „ни једно дете не заостане“ и да сви ученици постигну високе резултате сагласно индивидуалним капацитетима.

Обезбеђивање родне сензитивности/равноправности

Још од најранијег узраста, а посебно у пубертету и адолесценцији, дечаци и девојчице су изложене разним притисцима у смислу родне специфичне социјализације, која генерише родну неравноправност, а преко ње и дугорочне последице по здравље и квалитет живота. Последице овакве родне социјализације су посебно штетне по девојчице и по сву децу која се не конформирају на хетеронормативне родне улоге.

Образовање има кључну улогу у стварању могућности за трансформацију штетних родних норми и образаца понашања. На тај начин, доприноси смањењу распрострањених родних стереотипа и на њима заснованој родној неравноправности, дискриминацији и насиљу, а истовремено, деци омогућава раст и развој у сагласности са њиховим аутентичним склоностима и интересовањима.

Да би се омогућила родна равноправност, образовање подстиче укључивање родне перспективе у обуку наставника, реализује наставу кроз садржаје у којима нема експлицитних родних стереотипа, и користи приступ који је родно сензитиван и позива на критички однос према родној неравноправности. Наставни садржаји су изабрани тако да воде бригу о томе да и девојчицама и дечацима обезбеди позитивне моделе за идентификацију који нису ограничени од традиционалних родних улога.

Садржаји који промовишу родну равноправност, сугеришу да пол/род не сме да буде основа за различито вредновање и моћ, истовремено доприносећи томе да се разумеју негативне последице крутог придржавања родним нормама, очекивањима и улогама. Овакви садржаји заступљени су у наставним програмима из свих предмета где је то могуће, а у школама и наставним материјалима за ове предмете, ове поруке, осим што се преносе преко самих текстова, оне се подржавају и преко визуелног материјала и преко разних вежби намењених критичком осмишљавању појмова.

Од изузетног значаја у обезбеђивању родно сензитивног образовања је што међу понуђеним изборним предметима има таквих који су барем делимично посвећени стицању сазнања о томе да родне норме и улоге нису фиксне, као и то да родни стереотипи могу да доведу до озбиљних

индивидуалних и друштвених последица међу којима најпроблематичнија је висока заступљеност родно заснованог насиља. Очекује се да овакви предмети, преко назначених садржаја, омогуће грађење негативног става према свим врстама родне дискриминације, укључујући и дискриминацију на основу сексуалне оријентације.

Важна компонента у промовисању родне равноправности преко образовања је стимулисање учешћа ученика у наставне и ваннаставне активности независно од пола, односно супротно стереотипним очекивањима повезаним са полом/родом. То се постиже или нуђењем специјалних инсентива за учешће у активностима које су „полно нетипичне“ (на пример, за дечаке, за изборни предмет Кување) или, преко паралелног формирања женских и мушких група за исту активност (као на пример, спортски тимови).

Професионална оријентација и саветовање у школи, такође може да допринесе превазилажењу традиционалног погледа на професије као „мушке“ и „женске“ и да охрабри девојчице и дечаке да се при избору професије руководе својим жељама, способностима и интересима.

Обезбеђивање интеркултурности

Увођење интеркултурног образовања је неопходно како би се превазишао пасивни суживот између разних етничких и религијских заједница које живе у нашој земљи и обезбедио одржив начин заједничког живота у нашем мултикултурном/мултиетничком друштву. Да би се постигао тај циљ, основно образовање укључује активности и садржаје који промовишу поштовање културних разлика и интеракцију између ученика који су припаници разних етничких заједница и уче на истом или другачијем наставном језику.

Интеркултурност у образовању се обезбеђује на разне начине. Један начин је преко уношења мултикултурних садржаја који промовишу културне карактеристике свих етничких/религијских заједница које живе у нашој земљи и/или указују на интеракцију између припадника ових заједница. Овакви садржаји су присутни у наставним програмима за све предмете, увек када је то могуће, што се обавезно рефлектује и у уџбеницима и наставним материјалима за ове предмете.

У оквиру изборних предмета нуде се и такви који су потпуно или делимично посвећени стицању сазнања о културним/етничким обележјима свих који живе у РСМ, као и на наглашавање заједничких интереса и вредности свих грађана наше земље припадника разних етничких заједница. Исто тако, нуди се могућност да ученици изаберу други службени језик општине у којој је лоцирана школа (албански, турски, српски, ромски).

Интеркултурност јача и преко организовања активности за подршку међуетничкој интеграцији. То су заправо заједничке наставне и ваннаставне активности са „мешаним“ групама ученика који уче на разним наставним језицима. Овакве активности су веома битне за обезбеђивање интеракције између ученика који иначе немају могућност да на други начин контактирају и сарађују током формалног образовања. Могућност реализације оваквих активности је већа у школама са два/три наставна језика него у једнојезичној школи. У оквиру двојезичних/тројезичних школа спроводе се заједнички пројекти и истраживања као део наставе из обавезних предмета и реализују се заједнички часови из изборних предмета (за све или за велики део). Истовремено, ваннаставне

активности (као што су излети/екскурзије, прославе, једнодневне радионице, еколошке и хуманитарне акције) у овим школама се организују и реализују као заједничке активности са ученицима из свих заступљених наставних језика. Управо због услова за реализацију разних врста активности за међуетничку интеграцију које постоје у вишејезичним школама, образовни систем стимулише што више ученика из разних наставних језика да уче под истим кровом.

Како би се интеракција међу ученицима из различитих наставних језика побољшала, једнојезичне школе се стимулишу да формирају партнерство са школама које изводе наставу на другачијем наставном језику и да заједнички планирају, организују и реализују међусобна гостовања или онлајн сусрете у којима учествују „мешане“ групе ученика из различитих наставних језика. На тај начин обезбеђују се заједничке ваннаставне активности (на пример, једнодневне радионице, излети/екскурзије, прославе, акције) које следе правила за билингвално (по изузетку и трилингвално) вођење и заснивају се на критеријумима за заједничке активности описане у Концепцији о ваннаставним активностима.

Интеркултурност се развија и преко организације укупног рада двојезичних и тројезичних школа, која ствара услове за формалну и неформалну комуникацију наставника и ученика из различитих етникума преко обавезне заступљености свих наставних језика у истој смени, преко заједничких стручних актива са наставницима из свих наставних језика и преко заједничких тела у којима су укључени родитељи из свих наставних језика.

У двојезичним и тројезичним школама обезбеђен је равноправни третман свих заступљених наставних језика што се огледа у садржају и начину излагања свих визуелних и текстуалних садржаја који су истакнути у свим заједничким просторима у и ван школе. Тај принцип се поштује како за садржаје са поучним карактером, тако и за информативне садржаје, независно од тога на коју језичку/културну/етничку заједницу се првенствено односе. У једнојезичним школама посебно се води рачуна да визуелни и текстуални садржаји истакнути у заједничким просторима не подстичу етноцентризам, већ напротив, да промовишу Републику Северну Македонију као мултикултурну/мултиетничку државу.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Смањен је број ученика који не завршавају основно образовање.
- Повећан је осећај равноправности/једнакости код ученика из рањивих група.
- Повећана су постигнућа ученика са посебним образовним потребама.
- Повећано је задовољство ученика од боравка и учења у школи.
- Смањени су родни и етнички стереотипи и предрасуде код ученика и наставничког кадра.
- Смањено је родно засновано насиље у школском контексту и негативне последице по здравље и произашло благостање ученика.
- Пол/род не игра улогу при избору средњег образовања и будуће професије.
- Ученици имају развијене интеркултурне компетенције.

- Ученици имају изграђен национални идентитет који произилази из припадности заједничкој држави Републици Северној Македонији.
- Побољшана је међуетничка интеграција у образовању и социјална кохезија у друштву.

НАЦИОНАЛНИ СТАНДАРДИ

Националним стандардима за основно образовање определене су компетенције које треба да стекну ученици на крају основног образовања. У њима су уграђене кључне компетенције за доживотно учење које су обухваћене у Препоруци Савета Европске уније из 2018. године, а при њиховој изради узете су у обзир и препоруке које произилазе из међународних студија и из других докумената Европске уније који имају за циљ побољшање квалитета образовања у земљама чланицама и да обезбеде усаглашавање и мобилност између образовних система Европе. Притом, кључне компетенције за доживотно учење из европског оквира прилагођене су како узрасту ученика који завршавају основно образовање, тако и контексту македонског друштва, а при њиховом дефинисању узета су у обзир и досадашња искуства у основном образовању у нашој земљи.

При дефинисању компетенција које су укључене у Националне стандарде коришћен је Европски оквир квалификација, сагласно којем кључне компетенције представљају комбинацију знања, вештина и ставова. Притом се подразумева да се *знања* односе на чињенице, процедуре, концепте, идеје и теорије које су већ успостављене и подржавају разумевање одређене области или предмета, да *вештине* представљају способности и капацитете за примену стеченог знања, а да *ставови* описују мишљења, веровања и спремност да се делује или реагује на идеју, личности или ситуације. У Националним стандардима знања и вештине се приказују као стечена знања и умећа, а на ставове као на вредности које ученик разуме и прихвата као своје.

Национални стандарди се односе на осам области око којих су груписане компетенције, које могу да се резимирају на следећи начин:

I. Језичка писменост

Ту спадају компетенције које омогућавају идентификовање, разумевање, изражавање, креирање и интерпретирање концепата, осећања, чињеница и мисли у усменој и разним писменим формама, коришћењем визуелних, звучних/аудио и дигиталних материјала у разним дисциплинама и контекстима. Ове компетенције се односе на матерњи језик (односно на језик на који се настава одвија) и укључују знање читања и писања и солидно разумевање писаних текстова, владање одређеним вокабуларом и граматиком и познавање функција језика, као и оспособљеност за коришћење главних врста вербалне интеракције у усменој и писаној форми.

II. Употреба других језика

Односи се на компетенције које обезбеђују одговарајућу и ефективну употребу других језика у комуникацији. Област обухвата главне компоненте/области писмености: да се разумеју, да се изразе и да се интерпретишу концепти, мисли, осећања, чињенице и мишљења у усменој и писменој форми (слушање, говорење, читање и писање) и у одговарајућем обиму, на језику који је другачији од матерњег, односно другачији од језика на којем се следи настава.

III. Математика и природне науке

Математичке компетенције указују на оспособљеност и спремност за коришћење разних математичко-логичких начина размишљања и нумеричко и просторно представљање при решавању проблема у свакодневном животу. Компетенције у природним наукама односе се на оспособљеност и спремност за примену сазнања и приступа базираних на доказима при објашњавању природних појава и побољшању живота људи, као и за разумевање промена у природи које су изазване утицајем човекових активности на околину.

IV. *Дигитална писменост*

Ту спадају компетенције које обезбеђују активно укључивање у информатичко и технолошки софистицирано савремено друштво. Обезбеђују се преко стицања знања, вештина и ставова која омогућавају отвореност према и познавање потенцијала ИКТ као и креативно, критички и одговорно коришћење ИКТ у учењу, раду и другим личним и друштвеним активностима током образовања и у будућности. Ове компетенције се односе на коришћење ИКТ за приступ информацијама, умешно и ефективно коришћење у решавању проблема, размену идеја, комуникацију и сарадњу у оквиру школе и живота ван школе, креирање дигиталних садржаја, као и на етичко и безбедно коришћење дигиталне технологије у свакодневном животу.

V. *Лични и социјални развој*

Област одређује компетенције које омогућавају личну спознају и развој физичких, когнитивних, афективних и социјалних аспеката благостања. Развој ових компетенција обезбеђује формирање зрелих, активних и одговорних личности које су спремне за справљање са изазовима свакодневног живота који се појављују пред сваким човеком као појединцем и као припадником ужих и ширих друштвених група.

VI. *Друштво и демократска култура*

У ову област спадају компетенције које се односе на познавање и разумевање своје личности, друштва, његове историје и организације, економске и политичке концепте, структуре и покрете, као и на вештине и ставове који треба да омогуће ученику да се у школи понаша демократски и одговорно и да у будућности буде одговоран грађанин/грађанка као и да мотивисано и активно учествује у друштвеном и грађанском животу.

VII. *Техника, технологија и предузетништво*

Компетенције из ове области укључују оспособљеност за предузимање иницијативе, деловање сагласно могућностима и претакање идеја у производе и/или услуге са културном, друштвеном или комерцијалном вредношћу. Односе се на знања и вештине из области технике, технологије, бизниса, финансијске писмености и предузетништва и омогућавају развој креативности и критичког размишљања, оспособљености за тимски рад, за доношење одлука, за преузимање ризика и решавање проблема који доприносе личном и професионалном развоју ученика.

VIII. *Уметничко изражавање и култура*

Уметничко изражавање се односи на практиковање активности из области музике, плеса, ликовне уметности, литерарног стваралаштва, дизајнирања, изведбених уметности и сличних активности који воде до производа са културно-уметничким садржајем или доживљаји у интеракцији са делима из културе. Компетенције у области *културе*

омогућавају припадницима једне културе да практикују сопствену културу и да конзумирају њене бенефите и истовремено да буду отворени према другим културама и њиховим производима.

Све области укључене у Националне стандарде сматрају се подједнако важним и све компетенције укључене у ове области доприносе успешнијем животу друштва. Компетенције могу да се примене у многим различитим контекстима и у разним комбинацијама, због чега се преклапају и повезују, па неке компетенције од суштинског значења за једну област надовезују се компетенције које припадају другој и/или подржавају компетенције које су укључене у другу област. Тако на пример, највећи део компетенција које одређују област *Лични и социјални развој* не само што таргетирају васпитну компоненту образовања, већ дају основу за компетенције које су неопходне као предуслов за развој компетенција у више других области и/или за практиковање компетенција одређених у другим областима. Такве су, на пример, вештине повезане са критичким размишљањем, решавањем проблема, сарадњом и тимским радом, комуникацијом и решавањем конфликта.

Национални стандарди у наставни план су уграђени преко заступљености наставних предмета и ваннаставних активности, и у наставним програмима, преко претакања компетенција у очекиване резултате учења и сходно томе у стандарде оцењивања. Са једне стране, Национални стандарди намећу потребу спајања сродних наставних дисциплина у један основни наставни предмет (као што су *Природне науке* и *Друштвене науке*), а са друге стране, траже да се све компетенције које се садрже у посебним областима (као што је *Дигитална писменост* и *Предузетништво*) стичу преко њиховог укључивања у већину обавезних и неким изборним наставним предметима. Са треће стране, део обавезних предмета су намењени савлађивању компетенција из одређених области (као што је *Јазичка писменост*, *Друштво*, *грађанство* и *демократска култура* и *Уметничко изражавање, култура* и *мултикултура*), али се истовремено не искључује потреба за њиховим адресирањем преко других наставних предмета (обавезних или изборних). На крају, постоји и област као што је *Лични и социјални развој*, за коју је карактеристично то што већина компетенција које је сачињавају могу да се стекну само уколико буду укључени како у свим наставним предметима (обавезним и изборним), тако и у ваннаставним активностима.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Обезбеђена је основа за потпуни развој ученика/ученице.
- Обезбеђене су информације за све чиниоце у васпитно-образовном процесу (ученици, родитељи, наставници) о излазним компетенцијама на крају основног образовања.
- Олакшано је међународно упоређивање и мобилност међу образовним системима.
- Омогућен је усаглашен прилаз у васпитно-образовном раду (између разних врста програма – наставних, ваннаставних, између разних области/предмета).
- Обезбеђена је основа за вредновање наставне праксе и постигнућа ученика.

НАСТАВНИ ПЛАН

Наставни план садржи обавезне предмете, изборне предмете и друге активности понуђене од стране школе, који су распоређени по разредима и по броју часова недељно и годишње. Наставни план представља основу за структурисање васпитно-образовног рада на државном нивоу и за његово организовање у школама.

Обавезни наставни предмети

У наставном плану заступљено је 8-11 обавезних предмета.

Предмет *Македонски/Албански/Турски/Српски/Босански језик* је дефинисан са језиком на којем се изводи настава (и за већину ученика омогућава савлађивање матерњег језика) и произилази из области *Језичка писменост* из Националних стандарда за основно образовање. Из области *Коришћење других језика* произилази предмет *Енглески језик*. Предмет *Природне науке* обухвата теме/садржаје који припадају биологији, хемији, физици и деловима географије и заједно са предметом *Математика* директно произилази из области *Математика и природне науке* из Националних стандарда. Ова три предмета су заступљена у свим разредима, са различитим фондом часова.

Предмет *Друштвене науке* обухвата садржаје који традиционално припадају историји, друштвеној географији, грађанском образовању, религијама, етици итд. и директно произилази из области *Демократска култура и грађанство* из Националних стандарда. У наставном плану, обавезни предмети из ове групе су заступљени у свим разредима (од I до IX разреда), иако не увек са истим фондом часова.

Предмет *Историја и друштво* обухвата теме/садржаје који припадају историји, деловима географије, грађанском образовању и другим друштвено-хуманистичким дисциплинама и заједно са предметом *Друштво* директно произилази из области *Друштво и демократска култура* из Националних стандарда. И ова област се изучава у континуитету, најпре преко предмета *Друштво* (I-III разр.), а од IV разреда преко предмета *Историја и друштво*.

У обавезне предмете спадају и предмети *Ликовно образовање* и *Музичко образовање* (који произилазе из области *Уметничко изражавање и култура*) и предмета *Физичко и здравствено образовање* (који се повезује са одређеним индикаторима из области *Лични и социјални развој*). Сваки од три предмета је заступљен у свим разредима основног образовања са истим фондом часова.

Ид другог образовног периода уводи се предмет *Техничко образовање и информатика* који произилази из две области из Националних стандарда: *Дигитална писменост* и *Технологија и предузетништво*. Овај предмет је заступљен и у трећем образовном периоду, али разлика од једног до другог периода је у саодносно заступљених садржаја – у нижим разредима акценат се ставља на техничко образовање, а у вишим разредима на информатичко образовање.

Међу обавезним предметима намењеним ученицима који не прате наставу на македонском језику укључује се и *Македонски језик* који се изучава у другом и трећем периоду основног образовања (од IV до IX разреда).

Изборни предмети

Свака школа има слободу да понуди изборне предмете који произилазе из пројављеног интереса ученика који уче у тој школи и истовремено има у виду могућности наставног кадра који ради у школи и ресурсе којима школа располаже. Заправо, свака школа обавезно нуди две листе изборних предмета, једна се односи на учење *Другог страног језика*, а друга обухвата такозване *Слободне изборне предмете* које нуди школа, зависно од интереса ученика и могућности школе.⁶ Осим тих, школе могу да нуде и изборне предмете који се односе на учење језика заједнице, намењен учењу другог званичног језика у општини, учење албанског и/или учење културе и језика мањих етничких заједница намењених припадницима тих заједница.

За наставни предмет *Други страни језик*, свака школа обавезно нуди листу која обухвата: немачки језик, француски језик, италијански језик и руски језик. Ова листа се односи само на ученике од VI до IX разреда, при чему се има у виду да је школа дужна да обезбеди услове да се једном изабрани други страни језик (у VI разреду) континуирано изучава до краја основног образовања.

У двојезичним и тројезичним школама препоручује се да настава из других страних језика реализује у „мешаним“ групама ученика из разних наставних језика. На тај начин школа може ученицима да понуди да бирају од више страних језика и истовремено, преко заједничког учења, да стичу интеркултурне компетенције.

Школе које су лоциране у општинама у којима, осим македонског, постоји и други службени језик, могу, у сагласности са родитељима, понудити ученицима који следе наставу на другом језику, да уче и други службени језик преко изборног предмета *Језик заједнице*. Ученици могу да изаберу да уче језик заједнице од IV до IX разреда, као допунски наставни предмет. Свим ученицима који не следе наставу на албанском језику нуди се могућност у периоду од VI до IX разреда да уче *Албански језик* као допунски изборни предмет.

Да би се обезбедило поштовање језичког и културног идентитета мањих етничких заједница, школа ученицима ових заједница који уче на језику другачијем од матерњег, нуди могућност изучавања сопственог језика и културе почињући од III разреда преко избора једног од следећих предмета: *Језик и култура Рома*, *Језик и култура Влаха*, *Језик и култура Бошњака*, *Језик и култура турака* и *Језик и култура Срба*. По направљеном избору предмет добија статус допунског наставног предмета.

У посебну листу изборних предмета спадају такозвани *Слободни изборни предмети*. У првом образовном периоду (од I до III разр.) слободни изборни изборни предмет се реализује у форми слободних активности које води разредни наставник задужен за одељење у договору са ученицима у термину предвиђеном за слободни изборни предмет, сваки ученик се подстиче да сам изабере шта жели да ради као допуна ономе што је већ учио у току дана и/или да цело одељење изабере заједничке активности као подршка личном и социјалном развоју ученика (на пример, једна од више понуђених радионица из Образовања за животне вештине).

Ученицима из другог и трећег периода основног образовања (IV-IX разр.) нуди се да изаберу из четири категорије слободних изборних предмета:

⁶ Смернице (упутства) за планирање, реализацију и оцењивање ове врсте предмета су дате у Водичу за слободне изборне предмете.

- (1) изборни предмети за проширивање/продубљавање знања из обавезних наставних предмета (пр. математичко-логичко резонување, програмирање, сликање/цртање/вајарство, класична култура, сексуално образовање)
- (2) изборни предмети за подршку интереса ученика који нису део наставних предмета (на пр. фотографија, цвећарство/хортикултура, позоришне радионице, плес, кување, резбарство, моделарство),
- (3) изборни предмети за подршку личног и социјалног развоја ученика (на пр. образовање о животним вештинама, мултикултурне радионице) и
- (4) изборни предмети спортско-рекреативног карактера (на пр. фудбал, кошарка, рукомет, одбојка, стони тенис (пинг-понг), јога, пилатес).

Листа предмета ове врсте може да варира од једног до другог периода основне школе како би пратила узрасне разлике у интересима ученика и могућностима наставног кадра укљученог у разредној и предметној настави. Свака школа је дужна да у свом образовном периоду понуди по најмање три изборна предмета из сваке од четири наведене категорије. Изузетак су школе са малим бројем ученика у којима листа изборних предмета, у договору са ученицима (односно са њиховим родитељима/старатељима) може бити ограниченија.

Ученици бирају два слободна изборна предмета у току једне школске године – један за прво и други за друго полугође. Сваки ученик током једног образовног периода не може два пута да изабере исти предмет, осим ако се не ради о предметима из исте области који су на разним нивоима (на пример, Програмирање 1 и Програмирање 2). У реализацији активности у конкретном изборном предмету учествују ученици који деле заједнички интерес, без обзира на то да ли уче у истом одељењу (на пример III^а), у разним одељењима исте године (на пример, VI разред), или у разним годинама у оквиру истог образовног периода (на пример, VII-IX разред). Притом је битно да цела група заједно и континуирано учествује у реализацији изборног предмета. Слободне изборне предмете воде наставници из одговарајућег периода, који се назначују као одговорни за њихову реализацију, а по потреби у раду на часу као помоћници могу да се укључе и други наставници, родитељи/старатељи или волонтери из заједнице.

Слободни изборни предмети се планирају искључиво око очекиваних резултата учења који директно произилазе из конкретних компетенција Националних стандарда. Реализују се преко најразличитијих активности које се базирају искључиво на интерактивном поучавању и активном учењу које сви укључени ученици доживљавају као занимљиве и забавне. Један од битних циљева слободних изборних предмета је да се ученицима пружи могућност да открију своје „јаке стране“ и вештине које не могу да буду очигледне на другим часовима и да се тиме афирмишу пред својим саученицима. Очекује се да ће то развијати позитиван став ученика према школи и да ће их мотивисати за боља постигнућа у обавезним наставним предметима.

У школама у којима се настава изводи на два или три језика, најмање половина слободних изборних предмета реализује се са језичко балансираним „мешаним“ групама ученика из различитих наставних језика (изузетак су школе које вишејезичност постижу преко подручних школа које су у њиховом саставу – истурена одељења). По правилу, одговорни за реализацију изборних предмета са „мешаним“ групама ученика су најмање двоје наставника (по један из сваког заступљеног наставног језика), који активности воде билингвално, са равноправним третманом оба заступљена наставна језика и свих укључених ученика.

Одговорни наставници⁸ за реализацију слободних изборних предмета континуирано прате и вреднују напредак сваког укљученог ученика у стицању знања, вештина и вредности/ставова предвиђених циљевима конкретног предмета. Слободни изборни предмети се оцењују описно и постигнућа ученика се уписују у додатак сведочанству.

Ваннаставне активности

У школама се реализираје више врста обавезних ваннаставних активности које могу да буду *краткотрајне*, какве су акције, излети, екскурзије и једнократне радионице или *дуготрајније*, какве су еколошке клубови, спортски клубови, школско позориште, школски хор и оркестар.⁹

Еколошки клубови у школама подстичу интерес и мотивацију ученика да истражују животну средину, да уче о климатским променама које се дешавају током године, како оне утичу на животну средину, све у циљу стицања вештина и навика за заштиту животне средине. Спортски клубови се формирају за унапређење свих облика спортских активности и у њима се добровољно укључују ученици различитог узраста. Школа формира спортске клубове за ученике који показују интерес за одређени спорт из сваког периода основне школе.

Свака школа ученицима нуди могућност члановања у школском хору, школском оркестру, и/или школском позоришту. Школа може да организује хор, оркестар и позориште посебно за мање ученике (до V разреда) и за одраслије ученике (од VI разреда навише). Ученици се у ове активности укључују добровољно, а активности се одвијају током целе школске године. Уколико ученици покажу интерес и музички таленат могу да се формирају и друге инструменталне или вокалне музичке групе, а школа, сагласно могућностима, подржи те активности.

Преко учешћа у *акцијама* еколошког или хуманитарног карактера, ученици уче добровољни и друштвено користан рад и развијају своје личне и социјалне компетенције. Акције могу да буду ограничене на саму школу (са већим или мањим обухватањем ученика), али могу да буду усмерене и према заједници и да обухвате активности које се реализују ван саме школе (на пример, акција чишћења шире околине, читања књига деци у вртићима, сакупљања старе хартије у суседству, посете и помагање старим лицима или лицима са сметњама у суседству, итд.). При томе, сваки ученик у трећем периоду (VII - IX разред) је задужен да реализује најмање 20 сати друштвено корисног рада (индивидуално или заједно са саученицима) током једне школске године. Акције може да иницира руководећи, наставни или стручни кадар, али и ученичка тела у школи, а за њихово планирање, организовање и реализовање је одговорна школа. У двојезичним и тројезичним школама, у акцијама обавезно учествују ученици свих заступљених наставних језика, преко заједничке реализације свих активности у оквиру акције.

Еднократне радионице су краткотрајни тематски догађаји који се реализују у једном дану, а организују се са конкретним циљем, специфичним поводом, често због превенирања или реаговања на одређено стање, изражену потребу/интерес од стране ученика, или поводом гостовања неког стручњака, практичара или популарног лица. Могу бити посвећене најразличитијим темама, али морају да промовишу развој конкретних компетенција обухваћених Националним стандардима. Могу бити намењене ограниченим групама ученика (заинтересованим за садржај) или за све ученике из одређене године/одређених година или за све ученике у школи. Могу да се реализују у самој школи или при гостовању у другој школи или у другој институцији/организацији. То их чини посебно погодним за рад са „мешаним“ групама

ученика који уче у једнојезичним школама са различитим наставним језицима, који у том циљу формирају партнерски однос.

Излетима могу да се обухвате сви ученици школе, али се *екскурзије* најчешће организују за ученике из једне године/разреда. Организују се или за проширивање и продубљивање знања ученика из посебних наставних предмета (какви су на пример, они који укључују посете важним регионима са аспекта животне средине, природних ресурса и богатства земље, локалитета и објеката од културно-историјског или другог значаја), или за бављење спортом, рекреацијом и дружење, али могу да укључе и комбинацију наведених циљева. Препоручује се да се што више користе како би допринеле упознавању ученика са животном средином, природним богатствима и ресурсима, разним климатским условима који обезбеђују узгајање разних култура и биљака, гастрономију, културу различитих етничких заједница које живе у нашој земљи (преко избора културно-историјских објеката који ће се посећивати), тако и о међуетничкој интеграцији у образовању (тако што ће обезбеђивати интеракцију међу ученицима који уче на различитим наставним језицима у истој или посебним школама). Без обзира на основну намену излета или екскурзије, при њиховом планирању обавезно се наводе конкретне компетенције Националних стандарда који ће адресирати и преко којих активности ће их развијати.

У неким школама повремено или континуирано се реализују и *пројекти* као посебна врста једнократних ваннаставних активности. Пројекти могу да буду подршка постојећим наставним предметима/областима или да буду у функцији других области. Могу бити иницирани од стране саме школе у сарадњи са другим школама и организацијама и да буду ограничени на локалном или на државном нивоу, али могу да имају и међународни карактер. Могу да буду иницирани од стране образовних институција, општине, међународних организација/донатора и евентуално да буду реализовани од других организација/институција које су добиле дозволу за то. Пројекти иницирани од других организација/институција имају за циљ пилотирање неког новог програма и/или другачији приступ и евентуално проверу ефеката од увођења таквог програма/приступа у образовном систему.

Посебном врстом ваннаставних активности можемо сматрати *гостовања* школа ван земље у оквиру пројеката као што је Еразмус, збратимљене школе и слично. Тенденција је да се гостовањима овакве врсте обухвати већи број школа, у оквиру којих ће бити укључен мали број ученика у својству учесника у пројекту и/или представника школе.

Током зимског и/или летњег распуста, школе могу да организују и *кампове/школе* с циљем да се ученицима обезбеде организоване ваннаставне активности у облику концентрисаних, целодневних активности током неколико дана, једне радне недеље или дуже. Могу бити намењени подршци личном и социјалном развоју ученика, да имају спортско-рекреативан карактер и/или да задовољавају друге ваннаставне интересе ученика.

Организација наставе према наставном плану

Боравак ученика у школи не схвата се само као боравак на часовима сагласно утврђеном недељном распореду, већ, напротив, као време проведено у учењу (формално или неформално учење) и социјализацији кроз игру и друге забавне активности (више или мање структуриране). Да би се то постигло, организација школе је у функцији промоције учења и поштовање најбољег интереса детета. С једне стране, организација обезбеђује интеграцију што више различитих ресурса како би се постигао максималан ефекат учења ученика и повећала флексибилност наставника и ученика. Са друге стране, то доприноси квалитетној интеракцији између ученика и наставника и омогућава развој свих компетенција код ученика. Због тога организациони план школе укључује распоред наставе и остало време у школи, коришћење просторија за наставне и друге активности и ангажовање целокупног особља у школи (наставно особље, стручни сарадници, особе задужене за одржавање хигијене итд.). Начин на који се решавају ова питања не само да утиче на ефикасно и ефективно функционисање школе, већ такође одређује да ли се сви који су укључени у њено функционисање (ученици, запослени, родитељи) идентификују са њом и доживљавају је као „своју“.

Док већина ученика учи у школама са двосменском наставом¹⁰, обавезни боравак ученика од I до V разреда у школи је 5 сати дневно, од чега се око 3-3,5 сати проводи на часовима, а преостало време у осталим активностима¹¹. Ученици од VI до IX разреда бораве у школи по 6 сати дневно, од чега је 4-4,5 сата посвећено настави, а преостало време осталим активностима. За ученике свих разреда/узраста неке активности су неструктуриране (попут пауза између часова), а неке структуришу и организују наставници или школа у облику одељењског часа, додатних или допунских активности везаних за наставу или ваннаставне активности. У оквиру времена које ученици проводе у школи, сваки наставник је дужан да из свог предмета реализује допунску наставу за све ученике који не успевају да постигну задовољавајуће резултате за време редовне наставе. За такве потребе наставници припремају распоред, поштујући термин који одговара ученицима којима је намењена и јавно га објављују. Велики део додатне наставе се реализује преко слободних изборних предмета који служе продубљавању и ширирању знања из обавезних предмета. За ученике који се припремају за такмичења, наставник реализује додатне менторске часове, за чији распоред исто тако се договара са ученицима и јавно га објављује.

Свака школа прилагођава организацију у складу са својим капацитетима. Мање школе и школе које раде у једној смени лакше се прилагођавају таквој организацији, а школе које раде у две смене и на више наставних језика проналазе најбоља могућа решења за организацију посла. Ове школе треба да имају флексибилан приступ у организацији и треба да прилагоде време почетка наставе узрасту ученика, а подела у смене врши се искључиво на тој основи, а не по другим основама (као што је на пр. језик наставе).

Организација наставе у функцији наставног плана намеће другачију улогу наставника, што се огледа у времену које морају провести у школи. Наставници више нису „предавачи“ одговарајућег предмета, већ су и реализатори бесплатних изборних предмета који не произилазе нужно из њихове професионалне стручности (стечене дипломе), већ из неформално стечених компетенција (као што су кување, фотографија, прва помоћ и заштита). Поред тога, наставници се појављују у улози независних реализатора или суизвођача разних других активности у којима ученици учествују, попут ваннаставних активности, истраживачких и/или интердисциплинарних пројеката, социјално-хуманитарног рада ученика, припреме ученика за такмичења. Да би могли да испуне све задатке, наставници остају у школи 6 сати дневно.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Смањен је број предмета, а повећано је време за учење ученика у школи.
- Поштују се интереси ученика.
- Омогућен је развој потенцијала ученика/ученице.
- Побољшана је интернетичка интеграција.
- Међу ученицима је могуће развити друштвену одговорност.
- Школа се повезује са заједницом.
- Омогућена је афирмација ученика.
- Омогућена је афирмација школе у заједници, у земљи и ван ње.

НАСТАВНИ ПРОГРАМИ

Наставне програме за обавезне предмете и изборне предмете у језичкој сфери на националном нивоу припремају стручни тимови. Наставне програме за слободне изборне предмете припрема тим наставника у оквиру школе, према листи понуђених изборних предмета у школи. Ови наставни програми израђени су у складу са општим смерницама Бироа за развој образовања, заснованим на утврђеним принципима за развој наставних програма. Смернице су преточене у Водич за слободне изборне предмете који описује компоненте наставног програма (резултати учења, садржаји/појмови и активности) и указује на начин праћења и вредновања постигнућа ученика.

Фокусирање на исходе учења

Наставни планови и програми израђени су на основу Националних стандарда базираних на компетенцијама. Да би се обезбедила препознатљивост компетенција које су обухваћене посебним наставним програмом, у уводу наставног програма наводи се свако одвојено знање, вештина и ставови из области Националних стандарда које су обухваћене одређеним наставним програмом.

Ово укључује и компетенције које проистичу из области са којом је предмет у директној вези, као и преносне компетенције које би требало да буду укључене у већину наставних програма (попут *Дигиталне писмености и Техника, технологија и предузетништво*) или у све наставне програме (на пример, *Лични и социјални развој*). – То омогућава заступљеност и видљивост једног истог стандарда, посебно када је реч о трансферзалним компетенцијама, али са различитих аспеката, у једном или више наставних програма, а самим тим и бригу о њиховом развоју кроз наставу. Заступљеност стандарда из различитих области и њихова повезаност у оквиру наставног програма омогућава холистички приступ настави и пуни развој ученика.

Централно место у наставним програмима имају резултати учења. Постизање резултата учења обезбеђује стицање компетенција (знања, вештине и ставови) које су обухваћене Националним стандардима. Резултати учења означавају шта се очекује од ученика да постигне из конкретног наставног предмета у одређеном разреду. Из резултата учења изведени су стандарди оцењивања који указују на најмање четири нивоа когнитивних постигнућа ученика, сагласно Блумовој таксономији (познавање, разумевање, примена и анализа/евалуација/креирање). Стандарди оцењивања доприносе објективности и транспарентности у оцењивању на тај начин што помажу наставницима у одређивању/формирању критеријума оцењивања.

Наставни план нуди смернице и примере активности које наставник може применити за постизање резултата учења, али што је најважније даје му слободу да користи и креира различите активности и наставни материјал и да реализује теме/садржаје у складу са интересовањима и узрастом ученика. На овај начин наставник може да прилагоди наставу за групе и сваког ученика појединачно како би постигао ниво знања/вештина постављен резултатима учења.

Наставни програми који обједињују неколико научних дисциплина (*Природне науке, Историја и друштво, Техничко образовање и информатика*) су модуларни, односно у оквиру наставног програма свака научна дисциплина представља посебан део (модул) са јасно утврђеним резултатима учења, стандардима оцењивања и временски оквир (број часова) за реализацију. Исто тако, наставни програми за ове предмете могу да имају и заједнички модул у којем су дисциплине обједињене око заједничких резултата учења. Овакви програми представљају и повезују различите концептуалне структуре и методе истраживања у једном наставном предмету с циљем да се знања и вештине интегришу у кохерентну целину. За успешно планирање и реализацију наставе према овим наставним програмима, неопходна је сарадња међу наставницима из разних дисциплина.

Интеграција кроз наставне садржаје

Наставни програми предмета који укључују више научних дисциплина, попут оних за *Природне науке и Историју и друштво*, представљају оквир за интегрисани приступ и омогућавају мултидисциплинарно и интердисциплинарно изучавање. Увек када је могуће, такав приступ наглашава заједничке појмове које презентује са аспекта и у контексту сваке од дисциплина које доприносе његовом разумевању. На тај начин омогућено је да ученици лакше повезују наставне садржаје са реалношћу, да сагледавају смисао онога што уче и да доживљавају наставне активности као релевантне и примењиве.

Наставни програми, свуда где је могуће, обезбеђују мултидисциплинарну интеграцију која представља повезивање различитих предмета у покушају да се „сакупе“, односно синтетишу

различите перспективе предмета/појаве изучавања. Ова интеграција захтева да наставни програми из различитих предмета омогуће реализацију сродних тема у току истог разреда. На пример, када се обрађује Дневник Ане Франк, као активност предвиђена у наставном програму из матерњег језика у оквиру једне теме, у наставном програму из *Историје и друштва* за исти разред је предвиђено да се обрађује Холокауст. Или, када се наставни програм Математике фокусира на графичко представљање података, наставни програм из *Природних наука* за исти разред укључује активност (нпр. извођење експеримента) која води до података које треба графички представити. Мултидисциплинарна интеграција је неопходна када је реч о наставним програмима за већину предмета из првог периода основног образовања (I-III разред).

Трансдисциплинарна интеграција међусобно повезује зависна знања и вештине из више од једне предметне области како би се научила одређена централна тема или одређено питање/проблем, обезбеђујући холистички приступ који наглашава везе између процеса/појава. На пример, ако је тема одрживог развоја укључена у наставне програме *Природних наука и Историје и друштва* за исти разред како би се омогућило да се знања, вештине и ставови повезани са том темом уграде у очекиване резултате учења за оба предмета. Уколико се цела тема или њена кључна питања додатно укључе у језичке наставне програме, може се очекивати да ће разумевање ученика по том питању бити додатно побољшано.

Наставни планови и програми следе принцип такозваног спиралног курикулума, који се заснива на понављању кључних појмова, али уз постепено усложњавање нивоа знања о тим појмовима и/или перцепцији њиховог значења у различитим контекстима. На пример, у *Историји и друштву* појам култура може се први пут дефинисати у 6. разреду када се ради на теми Културе и цивилизације, али се његово значење може проширити повезивањем са другим темама о којима се говори у истом разреду и у вишим разредима (на пример, у вези са формирањем нација, или мултикултуралних друштава) или у другим предметима (на пример, на матерњем језику, када се говори о историји језика или о књижевним делима). На тај начин се обезбеђује вертикална интеграција за продубљивање знања из одређене области, али и хоризонтално проширивање знања из области кроз њихово повезивање са терминима из других дисциплина.

Прилагодљивост наставних програма

Обзиром на то да се заснивају на резултатима учења, наставни програми омогућавају да се њихова реализација прилагоди групама ученика или одређеним ученицима који су из неких разлога били или су спречени да прате наставу у потпуности. То значи да се не израђују адаптирани/прилагођени/скраћени наставни програми, већ Биро за развој образовања припрема дидактичке смернице за реализацију програма са различитим категоријама ученика: ученици са посебним образовним потребама, ученици који су се касније укључили у образовни систем и ученици са статусом избеглице. Истовремено, сваки наставни програм представља и основу за израду индивидуалног образовног плана за сваког ученика са сметњама укљученог у образовни процес.

Оријентисаност наставних програма на резултате учења омогућава и прилагођавање њихове реализације сагласно условима за одвијање наставе. Да би се ученицима обезбедила вертикална

проходност у време ванредних услова изазваних епидемијама и/или кризним ситуацијама или ученицима који су спречени да редовно прате наставу, наставни програми се реализују преко коришћења иновативних (комбиновани приступ, обрнута учионица, искуствено учење, итд.), са упутствима за учење на даљину¹², преко Националне платформе за даљинско учење.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Обезбеђена је дидактички-методички модернизована настава.
- Обезбеђено је једноставније и објективније оценивање.
- Омогућено је ученицима да буду заинтересованији за садржај који уче.
- Обезбеђено је да се настава заснива на холистичком приступу.
- Створени су услови за појачану професионалну сарадњу између наставника из различитих предмета и дисциплина.
- Омогућено је да сваки ученик буде укључен у наставу независно од/сагласно околностима.

ПОУЧУВАЊЕ И УЧЕЊЕ

Планирање наставе

Планирање наставе је предуслов за квалитетну, правовремену, успешну и ефикасну припрему, организацију и спровођење наставног процеса. Засновано је на наставном плану и програму и календару рада и има у виду карактеристике ученика (њихов узраст, предзнање, потребе, могућности и способности) и услове и средства рада доступна наставнику, тј. школи. У планирању, наставници се воде компетенцијама Националних стандарда и дефинисаним резултатима учења назначеним у наставном програму за одређени предмет. У планирању наставници осмишљавају активности које ће примењивати како би осигурали постизање очекиваних резултата учења, бирају и/или креирају наставна средства која ће се користити и одређују начин праћења и провере постигнућа ученика. Притом користе интегрисани и процесно-развојно планирање.

Ако се планира настава која интегришу различите предмете за реализацију одређене централне теме, као што се то ради у тзв. разредној настави, наставници планирају активности за реализацију наставе, интердисциплинарно и холистички како би омогућили ученицима да сагледају кључне појмове из више различитих перспектива. То помаже ученицима да лакше повежу наставни садржај са стварношћу, да сагледају значење онога што уче и да наставне активности доживе као релевантне и применљиве. Уколико треба обезбедити повезивање различитих предмета, из тзв. предметне наставе како би се осигурала мултидисциплинарна интеграција у проучавању сродних тема, на планирању таквих тема заједнички раде сви укључени предметни наставници, како би се осигурала синхронизована и осмишљена реализација тема.

Планирање наставних предмета који уједињују неколико дисциплина (као што су *Природне науке и Историја и друштво*) садржи две компоненте: планирање заједничког интегрисаног дела и планирање према одвојеним модулима. Тако су, на пример, за предмет *Природне науке* предвиђене теме/модуларне јединице из области биологије, хемије, физике и географије које су структурисане у засебне модуле (*Модул Биологија, Модул Хемија, Модул Физика и Модул Географија*), али је предвиђен и такозвани Интегрисани модул који се односи на теме/модуларне јединице из области биологије, хемије, физике и/или географије које су уско повезане једна са другом и баве се сличним питањима. Такво планирање захтева сталну сарадњу и тимски рад наставника из различитих дисциплина који деле одговорност за реализацију наставе предмета.

Када је реч о првом периоду основног образовања (I-III разред), наставници имају слободу да планирају тако да обезбеде реализацију наставе у целини - без видљиве поделе по предметима и без дефинисаног трајања наставе (часова). Очекује се да ће наставнику омогућити да наставу прилагоди узрасту, потребама и темпу напретка ученика са којима ради. При томе, укупан број часова предвиђених за сваки појединачни предмет даје се недељно.

Процесно-развојни приступ у планирању наглашава вредност процеса учења у стицању знања и уместо да подстиче пренос знања који се даје у готовом, унапред одређеном облику, фокусира се на процес стицања знања и развијање способности учења код ученика. При томе, на знање се не гледа као на резултат активности наставника, већ као на последицу активности које реализују ученици и зато је оно што ће ученици радити на часу далеко важније од тога шта ће радити наставник. Овакав приступ наглашава да се успешност у постизању резултата повећава уколико се планирање оријентише на активности ученика у процесу учења (процесна компонента) и на оспособљавање ученика за учење преко откривања знања, а не преко преношења знања (развојна компонента).

Када се планирање базира на процесно-развојном приступу, има се у виду да улога наставника није да ученицима представља садржаје које треба да науче, већ да ученике ставља у проблемске ситуације и да их подстиче да одговарајуће реагују на проблеме. То може да се постигне у средини за учење (физичка и социјална) која стимулише ученике да се активно укључе у наставу – ученика најпре треба заинтересовати да затим може да се усмери ка ономе што се од њега очекује да уради.

Процесно-развојни приступ у планирању омогућава да настава буде прилагођена потребама и могућностима ученика. Наставник унапред планира реализацију свих тема представљених у наставном програму за свој предмет/модул, а затим планира реализацију сваке теме посебно. Међутим, оно што је тако планирано не сматра се нечим фиксним, већ напротив, флексибилним - оставља простор за промену редоследа проучавања тема и за прерасподелу времена које је првобитно одређено за проучавање сваке теме. Флексибилност се такође односи на одређене теме, број часова, врсту наставних метода и активности и/или заступљеност различитих наставних средстава предвиђених иницијалним планирањем. Све или део њих могу се променити ако одељење не напредује у усвајању теме у складу са очекивањима наставника. Такође, темпо реализације теме може се разликовати од једног одељења до другог, у зависности од предзнања,

интересовања и/или способности ученика који га чине, као и неких тренутних фактора који одражавају рад у једном од одељења.

Прилагођавање процесно развојног планирања заснива се на резултатима самоевалуације коју је извршио сваки одељењски старешина на крају сваког радног дана, односно сваки предметни наставник на крају часа, у односу на сваки предмет који реализује. Самоевалуација је заправо одраз ефикасности, ефективности и одрживости укупних активности током дана/часа које се предузимају ради постизања очекиваних исхода учења. Саморефлексија омогућава наставницима да сагледају све потешкоће са којима су се суочавали у реализацији сваког сегмента наставе (учења, поучавања и оцењивања) током појединих сати у дану и да узму у обзир знање о томе приликом планирања како би се обезбедило превазилажење могуће слабости у настави. То значи промену у настави када је реч о тренутном усвајању специфичних наставних садржаја и постизању очекиваних исхода учења садашњих ученика, али и укључивању стеченог искуства у планирању реализације наставе за будуће ученике.

Иновативни приступи у настави

Интерактивна настава подразумева примену приступа заснованих на учењу и поучавању наставним методама који обезбеђују активно учешће ученика кроз континуирану интеракцију наставника са ученицима, кроз сарадњу међу ученицима, кроз употребу аудио-визуелних средстава као посредника, као и кроз директно ангажовање ученика у реализацији активности током часа. Поред интерактивног приступа, савремена настава наглашава и учење кроз пројекте и искуствено учење.

Пројектно учење је наставни приступ који омогућава студентима да стекну дубље знање и развију практичне вештине кроз примену пројеката који се баве изазовима и проблемима свакодневног живота. Пројектне активности укључују ученике у решавање проблема из стварности или у тражењу одговора на сложенија питања. Кроз њих ученици стичу продубљена и трајна знања о одређеним наставним садржајима, развијају радозналост, креативност и критичко мишљење и побољшавају своје комуникацијске вештине и вештине за индивидуални и тимски рад.

Пројектни рад омогућава да се наставни садржаји приближе потребама и интересовањима ученика. На пример, приликом проучавања класификације животиња у *Природним наукама*, различите групе ученика могу да се укључе у проучавање и презентацију (кроз моделе, видео презентације итд.) природних станишта појединих животиња које су представници различитих класа животиња. Препоручује се да се учење засновано на пројектима користи за повезивање несродних дисциплина, попут *Физичког и здравственог образовања са Математиком* (када се, на пример, тражи да мере физичке издржљивости морају развити и прикупити и представити у табеларном и графичком облику), *Природне науке са Музичком уметношћу* (када се, на пример, истражује како музика утиче на рад мозга), или *предмет који дефинира наставни језик са Историјом и друштвом* (када на пример на питање треба одговорити која је улога језика који се користи у друштвеним мрежама у комуникацији између младих људи).

Учење засновано на пројектима је динамичан и флексибилан наставни приступ који се може разликовати од једне до друге групе ученика у сваком одељењу, не само због садржаја на који се односи али и због аутономије коју даје ученицима о томе како ће савладати садржај. Међутим, заједничко свим пројектима који подржавају такво учење је да промовишу продубљено учење и веће и квалитетније ангажовање ученика због следећих карактеристика: рад на изазовном проблему, дугорочни ангажман (од једне недеље до целог полугођа), аутентичност, примена знања, интеграција садржаја из истих или различитих дисциплина, слобода избора и учешће у оцењивању. Препоручује се да се сваки такав пројекат који се заврши производом који ће кроз перформансе, презентације, постере, брошуре, извештаје итд. буде јавно изложен и доступан школи и широј публици.

Пројекти могу бити засновани на истраживању - да подстакну ученике да преузму улогу истраживача и да мање-више самостално (у зависности од старости) изаберу проблем и спроведу истраживање како би могли лакше и дубље да разумеју појаве које уче и садржај који науче повежу са стварношћу¹³. Укључивање у истраживање захтева од ученика да формулишу проблем и хипотезу, одлуче који ресурси су им потребни, прикупљају податке, обрађују податке, доносе закључке и припремају извештај. Наравно, степен укључености ученика у процес истраживања зависи од старости и способности ученика, њиховог претходног искуства са учешћем у истраживању, а очекује се да ће недостатак вештина појединих ученика надокнадити наставник са позиције координатора процеса. Пролазак кроз истраживачки процес помаже ученицима у дизајнирању и коришћењу информација до којих долазе у свакодневном животу.

Искусвено учење је усредсређено на ученика и интегрише знање, вештине и искуство које ученици стичу у учионици или ван ње. То укључује ученике у процес учења осигуравајући да уче кроз директно учешће у активностима које им омогућавају да стекну искуство у односу на оно што уче или да оно што уче повежу са својим претходним искуством стеченим ван учионице. Укључујући се у одређене активности и размишљајући, ученици користе искуство за стицање знања и вештина и лакше повезују оно што науче у учионици са стварним ситуацијама. Активности ове врсте укључују експерименте изведене на часу, израду макета, уметничке перформансе, рачунарске симулације, посете (стварне или виртуелне) институцијама, организацијама, радионицама, али и анализу ситуација у којима се изражавају лична искуства. Пример активности која пружа искусвено учење је посета зоолошком врту или фарми животиња, која омогућава, посматрањем животиња и интеракцијом са околином, учење о њима, што би било много ефикасније уколико се животиње уче само из књиге.

Дигитална настава

Коришћење информатичких и рачунарских технологија у образовању модернизује наставу - јача компетенције за доживотно учење, шири спектар наставних ресурса, повећава доступност наставних средстава, приближава методе учења и поучавања потребама и интересовањима ученика и олакшава вредновање наставника. За реализацију такве наставе неопходна је одговарајућа инфраструктура школе и учионица: обезбеђен интернет, опрема са рачунарима и паметним плочама, доступност дигиталних наставних садржаја и алата и других релевантних

електронских средстава за поучавање и учење. Иста инфраструктура омогућава примену електронских алата за праћење и оцењивање ученика (као што је електронски портфолио).

Увођење дигиталних алата који прате најбоље праксе (попут интерактивности, гејмификације, персонализације) олакшава наставу и учење јер се заснива на иновативним методама које су ближе интересима ученика и захтевима савременог живљења. Поред тога, наставници користе електронски садржај(и) (као што су текстуалне презентације, аудио и видео презентације и други једноставнији е-садржаји) које сами креирају.

Интернет платформе и портали у образовању (попут националне платформе представљене 2020. године) омогућавају употребу електронских садржаја и дигиталних алата за обогаћивање наставе у учионици, али и за извођење учења на даљину. Такве платформе ученицима омогућавају приступ настави и контакт са наставницима када због болести или других разлога нису у могућности да похађају школу дуже време. У исто време, такве платформе омогућавају извођење наставе током већих природних катастрофа, епидемија, пандемија и у условима када није могуће извођење наставе у школи.⁷ За реализацију учења на даљину и/или у учионици посебно су корисни отворени образовни ресурси, за чију употребу је неопходно поштовање ауторских права.

Прилагођавање наставе

Настава се планира према потребама и могућностима ученика. То значи да је наставник у стању да идентификује способности ученика и сходно томе да планира индивидуализовани приступ и диференцирану наставу. Приликом планирања прилагођава обим и дубину садржаја, темпо рада и исходе учења које треба да постигну ученици са различитим могућностима и способностима.

Да би подстакли, мотивисали и подржали ученике са посебним образовним потребама, наставници прилагођавају учење и подучавање одабиром/креирањем и додељивањем одређених задатака, применом одговарајућих наставних метода, увођењем прилагођених активности и, ако је потребно, коришћењем додатних наставних средстава. Такође, наставници смањују образовни садржај на разуман ниво, користе одговарајуће наставне приступе и стратегије и прилагођавају укупну организацију васпитно-образовног процеса, како би пружили квалитетно образовање ученицима са посебним образовним потребама. Смернице за инклузију, развој и образовање свих група ученика са посебним образовним потребама дате су у *Концепцији за инклузивно образовање*.

Са друге стране, наставници прилагођавају наставу ученицима који брже напредују (надарени и талентовани), на основу њихових индивидуалних потенцијала за висока постигнућа у једној или више области. Да би задржали њихово интересовање и посвећеност учењу током предавања, наставници индивидуализују наставу, дајући им сложеније задатке, укључивши их у озбиљније пројекте и примењујући друге мере и активности у раду са њима. Школа такође пружа менторску подршку надареним и талентованим ученицима кроз сарадњу са професионалцима и институцијама.

⁷ Примена националне платформе образовања у такве сврхе детаљније је описана у Концепту за учење на даљину

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Повећана је аутономија наставника у планирању наставе.
- Ученици су активни учесници у настави и побољшана је њихова интеракција са наставницима.
- Настава је занимљивија и ученици су мотивисанији за учење.
- Побољшана су постигнућа ученика.
- Наставницима се даје већа слобода у коришћењу различитих наставних метода и техника.
- Настава је прилагођена индивидуалним потребама и могућностима ученика.
- Омогућено је учење засновано на искуству (преко пројеката, истраживања и сл.)

НАСТАВНА СРЕДСТВА

Наставна средства су неопходна за пружање квалитетног образовања које се заснива на интерактивној настави и искуственом учењу и узима у обзир потребе ученика у савременим условима. Због тога су различита наставна средства у облику уџбеника, наставних материјала и наставних средстава доступна наставницима и ученицима у основном образовању, и омогућено им је да бирају и креирају додатне наставне материјале који наставу приближавају њиховим ученицима. Ово омогућава наставницима да своје поучавање прилагоде како би постигли очекиване исходе учења утврђене наставним програмом, имајући у виду развојне карактеристике ученика, њихове могућности, интересовања и стилове учења. Различита наставна средства су такође доступна свим ученицима како би им олакшала учење и омогућила им учење кроз посматрање, истраживање и решавање проблема. Разноликост доступних наставних средстава доприноси стварању окружења за учење које нуди разна искуства и стицање искустава која, поред когнитивног развоја ученика, подржавају и њихов социо-емоционални развој.

Уџбеници и наставни материјали

Сви обавезни наставни предмети и сви изборни предмети из области језика покривени су квалитетним уџбеницима и/или наставним материјалима који су у потпуности усклађени са наставним програмом, као и са потребама и интересовањима ученика. За наставне предмете *Македонски/Албански/Турски/Српски/Босански језик, Математика, Природне науке, Општество, Историја и општество, Енглески језик* и сви други предмети из области језика (*Македонски језик за заједнице, други страни језик, Језик заједница и Језик и култура Рома/Влаха/Бошњака/Срба/Турака*) припремају се уџбеници, који су обавезно у штампаној верзији за ученике од I до III разреда, а за ученике од IV до IX разреда могу бити у електронској или штампаној верзији.

Тежња је да се класични облици уџбеника (доступни у штампаној или електронској верзији) постепено замењују дигиталним верзијама које наставницима олакшавају реализацију наставе, а ученицима постизање очекиваних исхода учења. Дигитални уџбеници интегришу ИКТ у наставу и на тај начин модернизују наставу. Притом не само да развијају информатичке компетенције

ученика, већ и подстичу њихову креативност и аутономију учења. Дигитални уџбеници могу да укључују све облике аудио и визуелног материјала, укључујући писани и усмени текст, музику, анимације, фотографије и видео записе, а могу повезати различите презентације као што су звучне слике, усмени изрази са писаним текстом, видео материјали са текстом за превод итд. Способност укључивања ученика у разне активности током учења чини дигиталне уџбенике интерактивним, атрактивним и подстицајним наставним средствима. Њихова интерактивност може се побољшати тако што ће се „програмирати“ да дају повратне информације о тачности одговора на питања и задатке које постављају ученицима и упутити ученике на додатне активности које су прилагођене њиховом напретку у учењу и нивоу постизања очекиваних исхода. Ово дигиталне уџбенике чини прилагодљивим за употребу од стране ученика са посебним потребама. Поред тога, осим што се користе у учионици, током физичког контакта са ученицима, дигитални уџбеници могу бити моћно средство за подршку учењу на даљину (у учењу на даљину).

За обавезне предмете *Музичко образовање, Ликовно образовање, Физичко и здравствено образовање и Техничко образовање и информатика* не израђују се уџбеници, већ за постизање резултата предвиђених наставним програмима, наставници и ученици користе наставне материјале. Наставни материјали се користе и за слободне изборне предмете, у складу са темама које обрађују и потребама ученика. Када је реч о предметима за које постоје уџбеници (посебно ако су уџбеници у штампаној или електронској форми) обавезно се израђују и наставни материјали.

Наставни материјали служе за олакшавање поучавања и учења конкретних садржаја из наставног програма. Могу да имају текстуални облик и да се користе као ресурси (извори знања) или као материјал за утврђивање и самопроверу нивоа стеченог знања. Могу имати визуелни, аудио, аудиовизуелни облик (на пример, образовне и документарне емисије на ТВ-у или Интернету, снимљена музика, аудио снимци са различитим звуковима итд.) и/или мање или више следи приступ који је карактеристичан за дигиталне уџбенике. Део наставног материјала припремају стручни тимови, које одобрава Министарство за образовање и науку, а њихова доступност је обезбеђена на свим наставним језицима. Поред тога, наставници имају слободу да у својој учионици користе наставне материјале које су изабрали и прилагодили (без обзира на званично понуђене) или су их израдили самостално за потребе ефикасне реализације наставе са својим ученицима. Такви материјали се деле међу наставницима у стручним активима, а путем националних и других платформи деле се са колегама из свих школа.

Посебну врсту наставног материјала чине приручници намењени наставницима. Приручници садрже смернице за употребу уџбеника и/или смернице за примену појединачних наставних програма (као што су приручници за *Образовање о животним вештинама*). Они такође могу да укључују наставне материјале за рад са ученицима (на пример, радне листове). Намењени су подршци наставницима у свакодневном раду са ученицима и доприносе јачању њихових компетенција за наставу из одређених предмета. Приручнике могу креирати стручни тимови, али и сами наставници. Очекује се да ће искуснији и креативнији наставници допринети стварању приручника, делећи активности које су предузели за успешну реализацију сопствених часова из одређених предмета, што је посебно важно када су у питању слободни изборни предмети.

Приручници су доступни путем електронских платформи и отворени су за предлоге за допуну од стране наставника.

Помоћна наставна средства и помагала

Надгледна и наставна средства служе за повећање активности и мотивације ученика, задржавање њиховог фокуса на настави и доприносе развоју функционалних способности ученика. У ту сврху учионице у школама опремљене су рачунарима, штампачем, пројектором и другом опремом која омогућава употребу дигиталних уџбеника, образовног софтвера и других дигиталних и електронски доступних материјала у визуелном, аудио, аудиовизуелном и/или текстуалном облику. Поред тога, школе пружају приступ апаратима и инструментима намењеним извођењу експеримената и подршци другим истраживачким наставним активностима, као и за реализацију слободних изборних предмета (нпр. Лабораторија за хемијске експерименте, телескоп, опрема за кување). За несметано одвијање наставе наставницима су на располагању различита визуелна помагала која ученицима приближавају наставу, манипулативни материјали који олакшавају учење и потрошни материјал (блокови, папири, пластелин итд.) који омогућавају реализацију наставе. Норме и стандарди за простор, опрему и наставна средства за основну школу детаљно одређују шта је неопходно за ефикасну и ефективну реализацију наставе и постизање исхода учења из свих наставних програма.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Наставници имају јасне смернице за реализацију наставе.
- За квалитетну наставу обезбеђени су различити извори за учење и друга наставна средства.
- Повећана је аутономија наставника у коришћењу наставних материјала.
- Ојачана је професионална сарадња између наставника.
- Повећава се могућност за афирмацију наставника и за развој каријере.
- Омогућено је учење засновано на искуству (кроз пројекте, истраживање итд.)

ОЦЕЊИВАЊЕ

Оцењивање као компонента наставе

Оцењивање је важна компонента наставног процеса - његова главна сврха је подржати учење ученика и допринети постизању очекиваних резултата. Шта и како ће ученици научити у великој мери зависи од тога шта и како оцењују наставници. Истовремено, поучавање, осим очекиваних исхода учења прописаних наставним програмима, у великој мери зависи од тога како ученици

напредују у учењу, што се утврђује кроз достигнућа утврђена оцењивањем. То чини оцењивање саставним делом свих врста планирања које раде и школе и наставници.

У развојном и годишњем планирању школа указује се на основна начела, политике и праксе оцењивања, као на пример, које методе ће се користити, како обезбедити објективност у оцењивању и доследност критеријума од једног наставника до другог, како ће ученици и родитељи/старатељи бити обавештени, како ће бити подржани ученици који имају потешкоће у постизању очекиваних резултата, како ће се анализирати и користити резултати добијени на основу оцењивања које спроводе наставници, али и на основу оцењивања добијених спољним тестовима.

При планирању поучавања сваки наставник укључује елементе оцењивања: од праћења напретка сваког ученика, коришћењем различитих метода формативног оцењивања са или без учешћа ученика, до утврђивања метода и инструмената за сумативно оцењивање. Затим, резултате оцењивања које добије током и после поучавања користи за вредновање сопствене наставе и укључује знање које ће се добити касније у следећем планирању наставе.

Оцењивање је усмерено на постизању и провери степена постизања прописаних стандарда оцењивања садржаних у наставним програмима. Да би ученици показали шта су и колико постигли, у процени се користи широк спектар поступака и метода (као на пр. есејски задаци, тестови, квизови, проблемски задаци, пројекти), а ученицима се пружа прилика да своја достигнућа представе писменим производима, практичним производима, усменим излагањима, перформансима итд. Притом се води рачуна да начин провере буде што је могуће усклађенији са одговарајућим стандардом оцењивања и истовремено се постизање стандарда оцењује применом различитих метода. Ово пружа већу сигурност у закључку да ли је и у којој мери стандард постигнут.

Школе имају добро успостављен систем информисања ученика и родитеља о методама које се користе у оцењивању, стандардима и критеријумима за оцењивање, принципима поштовања приватности и достојанства ученика и родитеља и спремности да пруже додатне информације.

Формативно и сумативно оцењивање

Да би омогућили сваком појединачном ученику да постигне очекиване резултате, наставници примењују формативно оцењивање, познато и као оцењивање учења. Од наставника се захтева да надгледа учење и напредак сваког ученика у свим наставним ситуацијама, даје благовремене повратне информације о учењу и постигнућима, подстиче саморефлексију и самопроцену, помаже му да постави циљеве за учење и даје упутства како их постићи. То доприноси да ученик научи како да учи: да јасно разуме шта треба да научи, да постави сопствене циљеве учења, да разуме шта треба да уради да би постигао циљеве (како користити материјале за учење, како применити информације, анализирати, синтетизовати и проценити и како користити практичне вештине), да процени у којој мери је постигао циљеве, да утврди зашто је у једној ствари био успешан, а у другој не, и на основу те саморефлексије побољшати сопствено учење. На тај начин ученици имају контролу над учењем, што их чини одговорнијима за сопствена достигнућа и стичу веће

самопоуздање и уверење да могу да уче и буду успешни. Евидентирање и документовање напретка и постигнућа ученика омогућава наставницима да размишљају о сопственом раду, оцењујући ефикасност одређених приступа у настави у смислу њиховог доприноса постизању постављених циљева учења. Наставници користе таква знања како би своју наставу прилагодили потребама ученика и на тај начин их мотивисали за учење, и на крају, како би осигурали постизање исхода учења. Документирање напретка и постигнућа ученика омогућава наставницима да укључују родитеље/старатеље у објективнију анализу постигнућа и наредне кораке у учењу њихове деце.

Сумативно оцењивање повезано је са одређеним периодима у школској години (крај посебне теме, тромесечје, полугође и крај школске године) и има за циљ да укаже колико је ученик успео да научи, односно колико је постигао очекиване резултате за одређену тему или период или у којој мери је постигао стандарде оцењивања предвиђене за крај године. Све информације о постигнућима дате су у облику кратког описа (у описним оценама), у облику броја (у нумеричким оценама) или у облику категорије *Истиче се, Задовољава или Не задовољава* (у слободним изборним предметима¹⁵). Оцене су изведене из резултата добијених коришћењем унапред утврђених поступака и инструмената, на основу јасних критеријума оцењивања.

Посебан изазов је сумативно оцењивање у наставним предметима у којима је интегрисано више дисциплина (као на пр. *Природне науке и Историја и општество*). Када их заједно реализује више наставника, осим тога што заједно планирају наставу, договарају се и око начина сумативног проверавања (тестови, есеји, усмене презентације) и обавезно садрже проблемске задатке који траже повезивање знања из разних модула. Сваки наставник даје сумативну оцену о нивоу постигнућа стандарда оцењивања који произилазе и његовог/њеног модула. Завршне сумативне оцене за сваки модул уписују се у додатку сведочанству, док се у сведочанство из предмета се уписује заједничка оцена коју изводе наставници који реализују наставу из тог предмета.

Оцењивање је производ поштеног и транспарентног оцењивања. Ученици се оцењују за знања и вештине за које су били поучавани и знају на који начин се од њих очекује да представе то знање и вештине. С обзиром на то да су стандарди оцењивања дати у наставном програму углавном односе на употребу виших когнитивних процеса и вештина примене, у поучавању се користе стратегије које омогућавају стицање таквих знања (као што су: решавање проблемских ситуација или отворених задатака, рад на пројектима, учење уз помоћ ИКТ алата). Исте стратегије, у комбинацији са методама које су се претходно користиле за формативно оцењивање (као што су различите врсте испитних питања/задатака или пројеката), користе се у сумативном оцењивању. Познавање метода и критеријума оцењивања чини збирно оцењивање мање стресним за ученике и омогућава им да представе своја највећа постигнућа.

Оцењивање у учењу на даљину коришћењем информационих технологија представља посебан изазов. У формативном оцењивању, због ограничених могућности за непосредно посматрање рада и давање непосредних повратних информација, фокус се пребацује на формативно оцењивање писаних производа, коришћењем различитих врста тест задатака, есејских задатака, док сумативно оцењивање фокус пребацује на употребу сложенијих задатака, на ограничење

времена одговора и предузимање других поступака како би се смањиле могућности за фалсификовање одговора. Прилагођавање формативног и сумативног оцењивања у смислу учења на даљину детаљно је описано у *Концепцији за учење на даљину*.

Постављање критеријума за оцењивање

Веома је важно да оцењивање, посебно сумативно, буде објективно и правично и да оцена пружа стварне информације о постигнућима ученика у одређеном предмету. У ту сврху се оцењивање/вредновање постигнућа врши у односу на стандарде оцењивања, применом метода које ученицима више омогућавају да покажу колико су научили, односно шта су заиста постигли. Објективност се обезбеђује успостављањем јасних критеријума за оцењивање за сваки предмет, али и за сваки одређени задатак. Успостављање јасних критеријума оцењивања који су јавно доступни такође обезбеђује транспарентност оцењивања. Када је оцена праћена одговарајућим објашњењем, а напредак ученика се документује кроз његове радове, смањује се могућност непринципијелних утицаја на оцену и сходно томе повећава се објективност саме оцене.

Критеријуми оцењивања за сваки предмет неопходни су приликом нумеричког оцењивања. Ови критеријуми су формулисани у облику кратких описа квалитета и квантитета исхода учења дефинисаних одређеним наставним програмом, често праћених примерима решених задатака. Припремљени су на државном нивоу или на школском нивоу (стручни актив), а њиховој припреми помажу нивои постигнућа постављени на државним тестовима као и задаци који се користе на државном и међународном тестирању.

Поред тога, за сваки одређени задатак, за сваки тест (објективни или есејски) и за сваки одговор који се оцењује утврђују се јасни и унапред познати критеријуми оцењивања. Притом наставницима који дефинишу критеријуме (независно или у оквиру стручних актива), банка тестова којом управља Државни испитни центар може бити од велике помоћи посебно зато што су сви задаци који су у њега укључени праћени информацијама о њиховој тежини.

Кључна достигнућа стандарда оцењивања користе се као критеријуми у описном оцењивању, где се однос према раду и учењу узима као посебан елемент описног оцењивања. Иако није укључен у нумеричку оцену за одређени предмет, однос према раду и учењу укључен је као део информација о понашању ученика.

Сумативне оцене, посебно оне нумеричке, омогућавају лако представљање исхода учења на нивоу одељења, школе, државе и користе се за различите врсте анализа које постављају темеље за креирање образовних политика (на пример анализе успеха по предметима, узрасту, језику у настави и у односу на друге социо-демографске карактеристике). То је додатни разлог зашто је веома важно да оцене буду објективне, односно да се заснују на критеријумима оцењивања како би се могло изразити стварно постигнуће ученика.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Оцењивање је транспарентније, уверљивије и објективније.

- Настава је квалитетнија, а постигнућа ученика побољшана.
- За ученике, је оцењивање мање стресно.

ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ КВАЛИТЕТА

Предуслов за квалитетно образовање је кохерентан образовни систем, са обезбеђеним условима за успешно вођење свих процеса у образовању. Да би се то постигло потребно је улагати у развој система, као и доносити одлуке на основу доказа прикупљених континуираним праћењем постигнућа ученика на нивоу система, али и на нивоу школе.

Државна и међународна тестирања

Редовне, објективне и релевантне информације о постигнућима ученика на националном нивоу обезбеђују се првенствено државним тестирањем. Према Концепцији о државном тестирању, спроводи се на крају трећег, петог и деветог разреда, при чему се оцењује језичка и математичка писменост. Ако је потребно, утврђују се постигнућа у другим областима како би се добила тачнија и шира слика и успоставила поуздана основа према којој се може пратити будући напредак ученика.

Учешће на међународним тестирањима пружа земљи увид у постигнућа наших ученика у поређењу са међународно дефинисаним нивоима постигнућа. Наша земља редовно учествује у мерењима математичке писмености и писмености у природним наукама – ТИМСС (TIMSS), у мерењима читања са разумевањем ПИРЛС (PIRLS) и у тестовима којима се мери способност ученика са 15 година да користе знање и вештине читања, математике и природних наука у стварним животним ситуацијама ПИСА (PISA). Држава може бити укључена у друга, већ успостављена међународна мерења, попут оних у пољу грађанског образовања ЦИВЕД (CIVED) или информационе писмености ИЦИЛС (ICILS).

Државна и међународна тестирања такође пружају информације о различитим позадинским факторима демографске природе (као што су узраст, етничка припадност, језик наставе), социоекономске природе (као што су породични приходи, образовање родитеља), локације школе (према регионима, подела између села и града) и педагошке психолошке природе (као што су школска опрема, методе наставе и учења, ставови ученика према школи и учењу) и њихове везе са постигнућима ученика. Такве информације служе за процену ефикасности предузетих инвестиција, употребе ресурса, примерености примењених приступа у учењу и поучавању итд. Резултати таквих анализа користе се у доношењу одлука за побољшање квалитета образовања и за спровођење активности усмерених на коришћење ресурса и наставних приступа за које постоје докази да су ефикаснији када су у питању постигнућа ученика. Ефикасност предузетих активности се затим показује у следећим циклусима државних и међународних тестова.

Високи стандарди постављени међународним и националним тестирањима у погледу инструмената и поступака који се користе у њиховој примени добар су модел за све школе које

желе да побољшају сопствену праксу. Коришћење ослобођених задатака из ових тестова који су доступни у ДИЦ-овој банци тест-задатака, као и описи нивоа постигнућа обухваћених тим задацима омогућава школама да побољшају квалитет оцењивања својих ученика.

Резултати државних и међународних тестова стављају се на располагање школама које су у њима учествовале како би могли да упореде постигнућа на школском нивоу са достигнућима на националном и/или међународном нивоу и стекну додатна знања о квалитету и ефикасности сопственог рада. На основу урађених анализа, школе могу предузети мере за побољшање сопствене праксе (као што су промене у организацији рада, коришћењу ресурса, методама и стратегијама поучавања и учења). На тај начин школе које учествују у националном и међународном тестирању добијају прилику да побољшају наставу и побољшају постигнућа ученика.

Евалуација школа

Интегралну евалуацију школа врши Државни просветни инспекторат, применом стандардизованих поступака који пружају податке о квалитету рада школа у кључним областима: *Наставни планови и програми, Постигнућа ученика, Учење и настава, Подршка ученицима, Школска клима и односи у школи, Ресурси и Управљање, руковођење и креирање политике.* Школе добијају детаљан извештај о налазима спроведеног вредновања са укљученим препорукама. Поред тога, ДПИ припрема годишње извештаје о квалитету рада у образовању и/или о одређеним његовим аспектима који су били од посебног интереса у извештајном периоду. Држава користи спознају (сазнање) из интегралне евалуације за планирање улагања у школе, за планирање особља, за побољшање управљања, за увођење иновација у образовање. Школе врше детаљну анализу извештаја из интегралне евалуације која им помаже у планирању развоја и побољшању рада и постигнућа.

Самоевалуација је кључни део система праћења квалитета на нивоу појединачне школе. Школе га спроводе периодично и систематски како би од свих заинтересованих страна (ученика, наставника, родитеља, локалне заједнице) прибавиле информације о различитим аспектима школског рада. Области за самоевалуацију су усклађене са областима интегралне евалуације. Резултати самоевалуације служе школама као основа за развојно планирање, које укључује налазе интегралне евалуације, и узимају се у обзир резултати учешћа школе у националном и међународном тестирању, као и подаци из саветодавне подршке коју школе добијају из Бироа за развој образовања.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Постигнућа ученика на државним тестовима побољшавају се из циклуса у циклус.
- Побољшана су постигнућа ученика у међународним мерењима.
- Државне образовне политике заснивају се на доказима.

- Школски развојни планови заснивају се на релевантним информацијама о раду.

НАСТАВНИ КАДАР, СТРУЧНИ САРАДНИЦИ И ДИРЕКТОРИ

Професионалне компетенције

Квалитет реализације васпитнообразовног процеса у школама првенствено зависи од компетенција целокупног наставног особља у школи, укључујући стручне сараднике и директора. Њихове основне професионалне компетенције укључују знање, вештине и способности потребне за успешан рад у кључним областима њиховог школског рада. Знање се односи на знање и разумевање образовања уопште, као и знање и разумевање одређених области. Способности и вештине се односе на примену тог знања у релевантним областима рада.

Очекује се да ће већину професионалних компетенција наставници стећи у почетном образовању¹⁶ и да ће се даље развијати у првим годинама свог рада у школи. Од компетентних наставника и стручних сарадника такође се очекује да се у свом раду воде *системом вредности* који карактерише уверење да сваки ученик може учити и развијати се и да је наставник одговоран да то омогући, да основно образовање треба да оспособи ученика за доживотно учење, да је сарадња са ученицима и колегама предуслов за квалитетну наставу, да у школи и ван ње морају тежити поштовању људских права и права детета и активном поштовању различитости по свим основама у свим сферама друштвеног живота. Наставници имају професионални интегритет, посвећени су својој професији и школи у којој раде и све време су свесни да су ученицима модели идентификације.

Организација рада, мотивација наставника, општа клима у школи и углед који школа ужива у окружењу у великој мери зависе од директора школе. За успешно обављање те улоге, будући директори се припремају кроз специфичну обуку и полагање испита за директоре, што доказује да поседују потребне професионалне компетенције за успешно обављање своје функције у школи. У фокусу професионалних компетенција директора су вештине решавања проблема на начин који пружа пријатну климу за рад и учење (у којој се сви осећају прихваћенима), као и способност да се обезбеде партнерства са локалном заједницом, а посебно са приватним сектором (због обезбеђивања додатних средстава за унапређење рада школа). У испољавању својих компетенција у пракси, директора одликују иницијатива, професионалност, посвећеност развоју школе, одговорност и радна етика. Истовремено, треба да се руководи системом професионалних вредности који се одликује уверењем да су у фокусу образовног процеса ученици, због чега рад школе треба да буде организован у њиховом најбољем интересу, као и сарадња, међусобно поверење и поштовање међу свим директним и индиректним учесницима (ученици, наставници, стручни сарадници, родитељи, локална заједница) кључни су за ефикасно и ефективно спровођење образовног процеса у школи.

Континуирани професионални развој

Континуирани професионални развој истовремено је право и обавеза свих у образовном систему и усмерен је на стицање и пренос нових знања о практичном аспекту рада, познавању детаља струке и остваривању стандарда квалитета образовног процеса према европским трендовима. Континуирани професионални развој је од посебне важности ако узмемо у обзир да компетенције свих профила укључених у васпитнообразовни процес нису статичне, већ се мењају према новим научним сазнањима у области образовања и потребама за развојем и модернизацијом образовања.

Сваки наставник може да иницира сопствени професионални развој заснован на личним потребама за професионалним развојем у областима у којима жели да се усаврши. Професионални развој може произаћи из потреба школе утврђених током самопроцене или интегралног вредновања школе и/или под утицајем саветника одговорних за подршку наставницима и настави. Креатори образовних политика и националне образовне институције могу наметнути професионални развој наставника, како би се омогућило ефикасно и квалитетно спровођење одређених реформских напора или иновативних пракси, или једноставно ради осигурања квалитета и ефикасности у складу са стандардима за процес и структуру образовног система.

Наставници се могу самостално стручно оспособљавати, али се такође могу професионално развијати кроз учешће у разним облицима сарадње са колегама у оквиру своје школе и/или у оквиру међушколске сарадње (на националном или међународном нивоу). Међутим, када систем намеће професионални развој наставника, тада се организују обуке, које воде стручни тимови, у складу са унапред утврђеном стратегијом. У савременим условима, интернет платформе се користе за организовање вебинара, за стицање нових знања и извођење обука на даљину.

У школама се формира тим који се брине о професионалном развоју свих запослених, усклађивању различитих потреба и коришћењу свих спољних и унутрашњих ресурса за професионални развој.

Сарадња између наставника

Брига о квалитету рада школе одговорност је свих запослених и сви деле заједничку визију и сарађују у њеном постизању. С обзиром на то да је квалитетно и мотивисано особље кључно, школа подржава, организује и/или учествује у различитим облицима сарадње и учења унутар школе, унутар општине и/или шире.

Школски активи и друге професионалне заједнице учења у школи омогућавају професионалну сарадњу и размену знања и искустава наставника на начин који не мора бити врло формалан. Школски активи обично чине наставници из истог предмета или сродне групе дисциплина и обично раде на промоцији наставе (и ваннаставних активности) у вези са тим предметима/дисциплинама. Професионалне заједнице за учење могу се формирати ради побољшања рада у другим ширим областима, а затим укључују стручне сараднике, наставнике-волонтере, образовне медијаторе, родитеље/старатеље и друге заинтересоване стране. Свака

таква заједница има одговорног координатора и редовне састанке недељно, а по потреби и чешће. Школски активи/професионалне заједнице за учење су форум за размену знања међу колегама, развијање локално релевантних пракси и заједничко решавање наставних изазова. Заједнички рад наставника и узајамна подршка у таквом раду ствара осећај заједништва и доприноси побољшању наставе.

Наставници се могу виртуелно повезати и сарађивати са својим колегама путем мрежних платформи за размену искустава и материјала. Такве платформе омогућавају лак приступ многим корисницима и олакшавају размену различитих врста материјала (снимци предавања, видео презентације, планирање наставе, радни материјали за ученике, инструменти за оцењивање, стручни материјали за наставу и наставнике итд.) и размена мишљења и искустава (путем коментара, блогова). Ово је корисно не само за наставнике који имају мање искуства, јер помаже побољшању квалитета наставе, већ и за искусније, што им омогућава да обогате сопствени репертоар наставних метода и средстава.

Каријерни развој наставника и стручних сарадника

Каријерни развој наставника и стручних сарадника заснован је на професионалним стандардима који се постижу и доказују континуираним професионалним усавршавањем (каријерни развој) (стицањем додатног академског звања или похађањем различитих стручних обука), кроз висококвалитетан рад у свим областима радног места, помагањем професионалном развоју колега у школи, широј заједници и држави и припремом (или учешћем у припреми) наставних материјала и научно-стручних прилога који доприносе развоју образовања (као нпр. уџбеници и други наставни материјали, приручници, стручни и научни радови).

Систем омогућава наставницима и стручним сарадницима да напредују у каријери на два нивоа: ментор и саветник. Да би достигли одређени ниво, наставници, односно стручни сарадници треба да испуњавају одговарајуће професионалне стандарде који укључују знања, способности и вештине из одређених области, утврђене подзаконским актима који регулишу напредовање у звањима.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Повећане су компетенције наставника за реализацију наставе и стручних сарадника за подршку васпитнообразовном процесу.
- Побољшан је квалитет наставе.
- Ојачана је професионална сарадња између наставника.
- Обезбеђена је стручна подршка наставницима.
- Професионални развој наставника је у складу са њиховим потребама и потребама образовног система.
- Наставници и стручни сарадници су мотивисанији.

ШКОЛСКА КЛИМА И КУЛТУРА

Грађење школске културе која је подстицајна за учење и развој сваког ученика од велике је важности за пружање квалитетног образовања. Школе су потпуно свесне да деца не уче само на предавањима, већ и на „скривеном“ поучавању у школском окружењу, почев од начина управљања школом, преко односа између наставника и између наставника и ученика, правила, церемонија и традиције у школи, изглед и одржавање школске зграде, школског дворишта и учионица, све до понашања старијих ученика и наставника који се доживљавају као модел понашања. Због тога се школе труде да пронађу потврду онога што деца уче на часу у ономе што виде и доживе у целокупном школском окружењу, како би поруке са предавања и наставе могле да се појачају и имају значење фактора који утиче на ставове ученика и њихов начин живота.

Школа доприноси стварању подстицајне климе делећи и подржавајући своју визију циљева образовања, улоге школе у постизању тих циљева и заједничких вредности које школа настоји да промовише у свом раду. Школа се такође бави континуираним побољшањем физичких услова, снабдевањем ресурсима, побољшањем безбедности и стварањем свеукупне атмосфере без дискриминације и насиља.

Школска политика која је посвећена стварању и неговању атмосфере добрих односа између свих заинтересованих страна доприноси изградњи конструктивне климе у школи. Поштовање свих ученика, наставника, стручних сарадника и осталог школског особља, демократским руководством обезбеђује директор, који обезбеђује праксу транспарентног усвајања правила понашања у школи (етички кодекс), правовремени и редован проток свих релевантних информација и активно учешће наставника и ученика (и њихових родитеља/старатеља) у доношењу одлука на школском нивоу. Менаџмент (Руководство) подстиче и омогућава висок степен сарадње између наставника кроз професионалне (стручне) активе и промовише активно учешће наставника у школским органима у којима се доносе одлуке. Истовремено, руководство, наставници и стручни сарадници активно су укључени у пружање подршке формирању студентских тела на начин који гарантује демократско учешће ученика у заштити њихових права и слобода, у доношењу одлука о питањима која су од њиховог непосредног интереса и решавању проблема који их сами погађају.

Настава која је флексибилна, интерактивна, прилагођена потребама и интересовањима ученика и подстиче на активно учешће ученика такође доприноси конструктивној клими у школи. Током реализације наставе наставници нису постављени као неприкосновени ауторитети, у улози преносиоца знања, већ чине све да их ученици доживе као партнере и фацитаторе процеса учења. Да би постигли тај циљ, наставницима је омогућено да континуираним усавршавањем и професионалним усавршавањем стекну компетенције за успешно остваривање такве улоге. Поред тога, посебна пажња се посвећује развоју каријере наставника, њиховом награђивању по разним основама, као и подршци и бризи за њихов социјални статус коју добијају од руководства и образовних институција у земљи.

Сарадња са родитељима/старатељима доприноси конструктивној клими у школи, која се постиже њиховим активним укључивањем у живот и рад школе, не само као представника у Савету родитеља или Школског одбора, већ и као волонтера у разним догађајима у школи, у улози предавача о темама за које су стручњаци или учесници у заједничким акцијама и другим догађајима, заједно са својом децом.

Школе такође сарађују са локалном заједницом која пружа подршку редовним и додатним школским и ваннаставним активностима. У принципу, ова сарадња је двосмерна - локална заједница улаже у школу и обезбеђује простор за сопствену промоцију, а школа узвраћа учешћем у хуманитарним, еколошким и другим акцијама у које су, поред наставника, укључени и ученици. Поред тога, школе имају прилику да се повежу са другим школама у својој општини, у земљи и иностранству, како би размениле искуства и извукле идеје за побољшање укупних услова рада. Кроз такву сарадњу, школе обогаћују квалитет сопствених развојних процеса, пружају додатну подршку наставницима и ученицима и промовишу своја достигнућа ван школе.

Краткорочни/дугорочни ефекти

- Односи између свих учесника у образовном процесу су добри, а наставници и ученици се осећају опуштеније.
- Наставници и ученици се идентификују са школом.
- У школи је створена демократска клима.
- Родитељи и заједница подржавају школу.
- Школа је афирмисана у заједници.

НАСТАВНИ ПЛАН ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

	РАЗРЕД																	
	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII		IX	
	Н ^I	Г	Н	Г	Н	Г	Н	Г	Н	Г	Н	Г	Н	Г	Н	Г	Н	Г
Обавезни предмети																		
Македонски језик/Албански језик / Турски језик / Српски језик / Босански језик	5	180	5	180	5	180	5	180	5	180	4	144	4	144	4	144	4	144
Македонски језик за ученике који прате наставу на другом језику							2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72
Математика	5	180	5	180	5	180	5	180	5	180	5	180	4	144	4	144	4	144
Енглески језик	2	72	2	72	2	72	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108
Природне науке	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	3	108	5	180	5	180	5	180
Друштво	1	36	1	36	1	36												
Историја и друштво							2	72	2	72	3	108	4	144	4	144	4	144
Техничко образовање и информатика							1	36	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72
Музичко образовање	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36
Ликовно образовање	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36
Физичко и здравствено образовање	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108
Укупно часова за обавезне предмете	20		20		20		23 (25)		24 (26)		25 (27)		27 (29)		27 (29)		27 (29)	
Изборни предмети																		
Други страни језик	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	72	2	72	2	72	2	72
Слободни изборни предмети ⁱⁱ	2		2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72
Језик заједнице ⁱⁱⁱ							(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)
Албански језик ^{iv}											(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)
Језик и култура Рома, Језик и култура Влаха, Језик и култура Бошњака, Језик култура Турака, Језик и култура Срба ^v					(1)	(36)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)

Укупно часова обавезних и изборних предмета)	22		22		22 (23)		25 (27)		26 (28)		29 (31)		31 (33)		31 (33)		31 (33)	
Укупан број предмета	9		9		9 (10)		9 (10)		9 (10)		11 (12)		11 (12)		11 (12)		11 (12)	
Друге активности																		
Друштвено-хуманитарни рад ^{vi}														20 саати		20 саати		20 саати
Час разредне заједнице ^{vii}	-	-	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36
Ваннаставне активности																		

ⁱ Са Н је означен недељни фонд часова, а са Г, годишњи фонд часова

ⁱⁱ Ученик бира два слободна изборна предмета у току једна школске године, један у првом полугођу, други у другом полугођу са листе слободних изборних предмета утврђене у школи. Од I до III разр. слободни изборни предмети се реализују као слободне активности.

ⁱⁱⁱ редметом се нуди изучавање другог службеног језика у општини у којој је лоцирана школа. Ученици који уче на другом наставном језику, могу да га изучавају као допунски предмет.

^{iv} редмет Албански језик може да се изучава као допунски изборни предмет.

^v Ученицима из влашке, ромске, бошњачке, српске и турске заједнице школа омогућава да изучавају свој језик и културу као изборни предмет, уз добијену сагласност родитеља. Ученици који изаберу један од ових предмета изучавају га континуирано, као допунски предмет.

^{vi} Ученик реализује 20 часова друштвено-хуманитарног рада у току школске године. Уколико не оствари потребне часове преко учешће у групним активностима (као акције у оквиру ваннаставних активности), то може да оствари преко самосталних активности.

^{vii} Термин за одржавање часа разредне заједнице може да варира од једног одељења до другог одељења, а његово трајање може да варира од једног до другог термина, зависно од потреба одељења.